

УДК 94 : 32 : 061.23 (477.83–25 = 161.2 = 162.1) “1848”

ІДЕОЛОГІЯ ЧИ СВІТОГЛЯД? ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РУСЬКОГО СОБОРУ 1848 РОКУ*

Мар'ян МУДРИЙ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра новітньої історії України

Політичне товариство Руський Собор, що діяло у Львові в травні–жовтні 1848 р., виражало настрої прихильників дотримання українсько-польської національно-політичної та мовно-культурної єдності. В ідеологічному плані товариство існувало на антитезі до централізаційно-бюрократичної австрійської системи правління та до українсько-польського конфлікту в Галичині. Відносна цілісність ідеологічних засад Руського Собору ґрунтувалася на уявленнях про “братерський зв’язок” та “спільність вітчизни” українців і поляків. Поряд з “офіційними” текстами важливою частиною теоретичного забезпечення товариства були індивідуальні, що спиралися на світогляд окремих діячів, інтерпретації українсько-польських відносин. Головний поділ серед членів Руського Собору проходив між представниками “польського” сегменту, котрі кількісно переважали, й “русько-українською” групою. Перші дивилися на русинів як на мовно-культурно-релігійний територіальний різновид польської політичної нації. Другі підкреслювали етнічну самобутність русинів, але бачили перспективу для їх національно-культурного розвитку тільки в рамках польського політичного та інтелектуального простору. Вони не уявляли руську національність, зведену до нижчих верств суспільства – духовенства й селянства, і наполягали на участі в русько-українському націотворчому процесі світської інтелігенції та ліберальної шляхти. Вказуючи на російську й німецьку загрози, теоретики Руського Собору привнесли в галицький національно-політичний дискурс, разом з темою українсько-польської єдності, ідею “соборності” України.

Ключові слова: Руський Собор (1848 р.), українсько-польські відносини, “русини польської нації” (*gente Rutheni, natione Poloni*).

Як будь-яка масштабна історична подія, що мала далекосяжні суспільні наслідки, революція 1848–1849 років є надзвичайно складним об’єктом для дослідження – багатоплощинним і багатоаспектним. Її нові грані відкриваються поступово в міру розвитку суспільства в новій історичній ситуації. Перед українськими істориками стоїть подвійне завдання. Вони повинні пройти ще тривалий шлях скрупульозного з’ясування не тільки свідомісної основи “Весни народів” у Галичині, а й банальної реконструкції ходу багатьох подій. Можна

* Стаття написана завдяки стипендії Музею історії Польщі / Muzeum Historii Polski (2009).

сказати навіть так: найбільшою загрозою для розвитку української історіографії в ділянці вивчення революції 1848 року є нібито загальновідомі істини. Сьогодні вже ясно, що ідейно-світоглядна палітра громадсько активної частини тогочасного русько-українського суспільства в Галичині не вкладалась у доволі вузькі рамки програми Головної Руської Ради. Ця програма була швидше відповіддю Греко-Католицької Церкви на революційні події, але аж ніяк – усього галицько-руського суспільства. Створення вірогідної наукової моделі історії Галичини в період “Весни народів” неможливе без відмови від мононаціональної української (та селянської) перспективи. Ця думка – не нова. Вона виразно звучала, наприклад, у неопублікованій монографії Омеляна Терлецького “Соціальні і національно-політичні погляди між українським народом в половині XIX віку” (у 1947 р. рукопис монографії отримав негативну рецензію через відсутність “марксистської методології”)¹. Про доконечну необхідність подолання в сучасній українській історіографії “Весни народів” національного та соціального “пуризмів” переконливо пише Ярослав Дашкевич, один з найавторитетніших львівських істориків².

Національно-політичний образ Галичини 1848 року залишатиметься неповним без з’ясування ролі, яку відіграли в українському русі особи з двоступеневою (русько-польською) етнополітичною свідомістю, так звані “русини польської нації” (*gente Rutheni, natione Poloni*). У суспільно-політичному дискурсі Галичини поняття “русин польської нації” з’явилося у першій половині XIX ст. на означення політичної та національної самоідентифікації польських патріотів, переважно з числа нової інтелігенції, що мали руське походження – не тільки етнічне, а й територіальне. Це був вияв стрімкого розпаду в регіоні станової організації суспільства та динамічного осучаснення національної свідомості, яке вимагало узгодити залежність між походженням і національністю з виразним наданням пріоритету для національності³. Цілком

¹ Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника НАН України (далі – ЛНБ), відділ рукописів, ф. 115 (Омелян Терлецький), спр. 108/X: *Терлецький О.* Соціальні і національно-політичні погляди між українським народом в половині XIX віку. [Машинопис, без дати]. 169 арк. Рукопис і 2-ий машинописний примірник монографії див., відповідно: Там само. Спр. 107/X, 109/X. Рецензію див.: Там само. Спр. 306/XXVI: Зауваження на роботу “Соціальні і національно-політичні погляди між українським народом у Галичині в пол. XIX в.” [Без підпису, 1947 р.].

² *Дашкевич Я.* “Весна народів” 1848 року та її передісторія в Україні // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. Львів, 2000. С. 5–13.

³ Про формування в півдастріській Галичині середовища осіб з двоступеневою свідомістю та деякі компоненти цієї свідомості див.: *Zięba A. A.* Gente Rutheni, natione Poloni. Z problematyki kształtowania się ukraińskiej świadomości narodowej w Galicji // Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej / Polska Akademia Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny. Kraków, 1995. T. II / Pod red. R. Łuznego i A. A. Zięby. S. 61–77; *Himka J.-P.* The Construction of Nationality in Galician Rus’: Icarian Flights in Almost All Directions // Intellectuals and the Articulation of the Nation / Ed. by R. G. Suny and M. D. Kennedy. Ann Arbor (Michigan), 1999. P. 109–164; *Althoen D.* Natione Polonus and the Naród Szlachecki. Two Myths on National Identity and Noble Solidarity // Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung. Marburg, 2003. Vol. 52. P. 475–508; *Мудрий М.* “Русини польської

зрозуміло, що в умовах Галичини частина вихідців з руських дрібношляхетських, священничих і навіть селянських родин, опинившись поза традиційним соціальним середовищем, вважала доцільним і навіть бажаним підпорядкувати своє етнічне походження значно привабливішій – в ідейно-політичному та культурно-інтелектуальному плані – концепції широкої польської нації. Ідея двоступеневої чи подвійної русько-польської національної свідомості мала виразну особистісну специфіку, що нині дає підстави стверджувати про її вторинність відносно масових, сильніших проєктів національної свідомості – чисто польського, панрусського чи українського. Тим не менше на певному етапі вона стала важливим пунктом опертя для кристалізації в Галичині саме новочасної української національної ідентичності.

Чи не єдиним випадком у підавстрійській Галичині, коли роздвоєна національна свідомість *gente – natione* проявилась у формі групової, а не індивідуальної реакції стало заснування у Львові під час “Весни народів” національно-політичного об’єднання під назвою “Руський Собор” (початково “Польсько-руська рада”). Воно було створене як протипага Головній Руській Раді й діяло з травня до жовтня 1848 р.⁴ Утворення Руського Собору, організатори якого декларували намір представляти в умовах революції інтереси осіб з двоступеневою – русько-польською – ідентичністю, було більш спонтанним, аніж наперед осмисленим політичним актом. У результаті виникла організація, яка в силу об’єктивних обставин опинилась у вирі політичної боротьби, але була приречена на поразку. “Русини польської нації” як жодна інша суспільна група не були готові до екстремальної революційної ситуації. Теоретично проглядалося два варіанти поведінки: подальша підтримка двоступеневої формули національної єдності або ж відмова від однієї з двох частин подвійної, гібридної самоідентифікації й повне ототожнення себе з польською чи українською національністю в її модернізованому мовно-культурному вигляді. Утворення Руського Собору свідчило про те, що в 1848 р. більшість “русинів польської нації” вибрала перший варіант поведінки з національним дуалізмом в основі. Однак уже тоді це далеко не завжди означало віру в життєздатність формули *gente Rutheni, natione Poloni*⁵. Навіть ті, хто відкрито підтримав Руський Собор,

нації” (*gente Rutheni, natione Poloni*) в Галичині XIX ст. і поняття “вітчизни” // *Confraternitas*. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича / Відп. ред. М. Крикун. Львів, 2006–2007 [Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць / Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. Вип. 15]. С. 461–474. Аналіз історіографічних концепцій Анджея Земби, Івана-Павла Химки та інших авторів див.: *Мудрий М.* Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії // *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2002. Вип. 37. Част. 1. С. 465–500.

⁴ Докладніше про організаційні засади діяльності та членів Руського Собору див.: *Мудрий М.* Руський Собор 1848 року: організація та члени // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Збірник наукових праць. Львів, 2008. Вип. 16: Ювілейний збірник на пошану професора Івана Патера. С. 107–126.

⁵ Сучасний львівський історик Ярослав Грицак вважає, що можливість конструювання в Галичині пропольської ідентичності (за формулою “*gente Rutheni, natione Poloni*” – “руські за

не завжди розуміли його практичне призначення і ще менше вірили в можливість дотримання русько-польської єдності. Ця національно-політична організація від початку сприймалася більшістю членів як побіжний ефект бурхливих революційних подій, як тимчасова додаткова опора для новочасного польського національно-політичного проекту. Для значної частини прихильників Руського Собору “руськість” була тільки образом уяви й не передбачала жодних планів діяльності. Тому-то ініціаторам Руського Собору не вдалося створити дієздатної й консолідованої організації.

За нібито очевидною простотою світоглядних та програмних засад членів і прихильників Руського Собору, котрі відстоювали ідею збереження (або дотримання) етнополітичної та мовно-культурної єдності русинів і поляків, приховується комплекс складних питань методологічного характеру. Найважливіше – чи світогляд *gente Rutheni, natione Poloni* можна вважати ідеологією? Ця стаття ґрунтується на твердженні, що за більшістю ознак він таки був різновидом тогочасних ідеологій⁶. Водночас треба розуміти, що ідеологію двоступеневої національної ідентичності не можна трактувати як універсальне для людського соціального світу явище. Вона з’явилася в особливих умовах галицького суспільства ХІХ ст. Зі сучасної перспективи проглядаються принаймні дві ідейні передумови для формування в цьому регіоні групи “русинів польської нації”: I) зіткнення і взаємодія альтернативних ідеологій – Просвітництва й Романтизму, які пропонували різні концепції модерного націотворення (відповідно, державно-політичну й етнічно-культурну); II) швидке (зважаючи на уповільнений ритм громадського життя в Галичині) руйнування “традиційного суспільства”, що розпочалося під впливом Йосифінських реформ. Традиційним вважають такий тип суспільства, де традиція передається від старшого до молодшого покоління безпосередньо (через прямий особистісний контакт) й усно⁷. Але в першій половині ХІХ ст. суспільна практика в Галичині вже не могла спиратися тільки на щоденний досвід, вона потребувала ширших програмних узагальнень. Головна мета статті – з’ясувати відношення між ціннісними та описовими смислами в ідеології членів і прихильників Руського Собору в контексті “раціоналізації” галицької суспільної практики середини ХІХ ст. Основу джерельної бази дослідження становлять колективні та індивідуальні тексти, які вийшли зі середовища Руського Собору як організації або від окремих його членів.

народженням, поляки за національністю”) була досить обмеженою через конфесійні та соціальні відмінності між польським і русько-українським суспільством (*Грицак Я.* “Яких-то князів були столиці в Києві?..”: до конструювання історичної пам’яті галицьких українців у 1830–1930-ті роки // *Україна модерна*. Львів, 2001. Ч. 6. С. 84).

⁶ Про поняття “ідеології” та її характерні ознаки див.: *Szacki J.* *Dylematy historiografii idei oraz inne szkice i studia*. Warszawa, 1991. S. 218–237.

⁷ Ширше про концепцію “традиційного суспільства” див.: *Грицак Я.* *Пророк у своїй вітчизні*. Франко та його спільнота (1856–1886). Київ, 2006. С. 15.

Історіографії Руського Собору досі майже не було. Дослідники якщо й згадували про цю організацію, то тільки принагідно – переважно в однобокому ідеологічному світлі. Тема Руського Собору з різних причин виявилася незручною не тільки для української, але також для польської та російської історіографій. Українські історики воліли обминати діяльність Руського Собору задля збереження міфу про “Руську трійцю”, польські дослідники не надто прагнули підкреслювати глибину українсько-польських суперечностей під час “Весни народів”, російські ж, навпаки, мінімізували вплив польського політикуму на формування українського руху та підкреслювали східний вектор симпатій галицьких українців. Спеціальним об’єктом вивчення Руський Собор виступає тільки в одній публікації – статті російського історика Ніни Пашаєвої⁸. З російсько-радянської перспективи, у висвітленні Н. Пашаєвої, Руський Собор був організацією польських поміщиків, які прагнули в нових умовах зберегти можливість експлуатувати галицьке селянство. У національному відношенні товариство відображало інтереси “польських буржуазних націоналістів” і водночас, через свою антиросійську спрямованість, заклало в Галичині основи “українського буржуазного націоналізму”. Н. Пашаєва оцінювала результати діяльності Руського Собору однозначно негативно, вважаючи, що товариство остаточно дискредитувало ідею спільної боротьби поляків і русинів проти тиранії Габсбурзької монархії⁹. В українській радянській історіографії наголос робився на антиукраїнській позиції Руського Собору, що розглядалася в сучасних національних категоріях. “„Руський Собор”, прикриваючись гаслами польсько-української згоди, вважав українське населення Галичини частиною польського народу, заперечував його право на окремий національний розвиток. Тому-то ця організація не була популярною серед народу”, – писав львівський історик

⁸ Пашаєва Н. М. Отражение национальных и социальных противоречий в Восточной Галичине в 1848 г. в листовках Русского Собора // Славянское возрождение. Сборник статей и материалов. Москва, 1966. С. 48–62.

⁹ Від тези про Руський Собор як осередок “українського буржуазного націоналізму” Н. Пашаєва не відмовилася досі. В одній з останніх монографій вона стверджує, що на прикладі Руського Собору видно, як “польські пансько-шляхетські кола в Галичині взяли на озброєння теорію українського націоналізму, що починала набирати силу” і яка у своїй суті була помилково антиросійською (Пашаєва Н. М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX–XX вв. Москва, 2001). На однозначно негативну роль Руського Собору в історії українського руху вказує також московський історик Світлана Фалькович (Фалькович С. Украинский вопрос и польское национальное движение в Галиции в 1848–1849 гг. // Четвертый Міжнародний конгрес українців. Одеса, 26–29 серпня 1999 р. Доповіді та повідомлення. Історія. Одеса; Київ; Львів, 1999. Ч. I: Від давніх часів до початку XX ст. С. 292–299; Её же. Национальный вопрос и межнациональные отношения в Галиции в годы революционного подъема // Европейские революции 1848 года. “Принцип национальности” в политике и идеологии / Отв. ред. С. М. Фалькович. Москва, 2001. С. 224–260).

Феодосій Стеблій¹⁰. Для праць українських радянських істориків це визначення стосовно Руського Собору стало класичним¹¹.

Сучасні перспективи в дослідженні Руського Собору пов'язані з працями польського історика Яна Козіка, що були присвячені українському національному рухові в Галичині напередодні й під час революції 1848–1849 років. Цей автор сформував підставу джерельну базу теми, намітив проблемні питання, описав основні точки зіткнення та взаємодії Руського Собору як з польською Центральною Радою Народовою, так і Головною Руською Радою. Утім, до оцінки діяльності Руського Собору Я. Козік підійшов, спираючись винятково на засади політичного раціоналізму й не беручи до уваги націотворчу функцію товариства. Будучи максимально критичним до дій польських політиків, він стверджував, що Руський Собор був “польською інтригою, призначеною для підпорядкування українського руху Раді Народовій”, однак не зміг ані досягти цієї мети, ані здобути міцну позицію в українському суспільстві¹². Важливий

¹⁰ *Стеблій Ф. І.* Революція 1848–1849 рр. на західноукраїнських землях // Торжество історичної справедливості. Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі. Львів, 1968. С. 223. У працях останніх років Ф. Стеблій цілком справедливо переніс акцент у характеристиці Руського Собору, твердячи вже не про повне заперечення ним українського руху, а про намагання товариства спрямувати цей рух у пропольське русло. Таким чином історик, по суті, прийняв багатовекторну орієнтаційну модель українського руху в Галичині в період революції 1848 року. Див.: *Стеблій Ф.* “Весна народів” у Львові // Історія Львова: У трьох томах / Редколегія Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Львів, 2007. Т. 2. С. 160.

¹¹ Досить сказати, що Володимир Борис повторив визначення Ф. Стеблія майже дослівно: “Руський собор”, в якому впливову роль грали К. Ценглевич, князь Л. Сапега, граф Ю. Дзедушицький та інші, виступав нібито за українсько-польську згоду, а в дійсності вважав українське населення Галичини частиною польської нації, заперечуючи самостійний розвиток українського народу” (*Борис В. О.* Деякі питання польсько-українських відносин під час революції 1848 р. в Галичині // Українське слов'янознавство. Львів, 1972. Вип. 6. С. 74–87). Так само інструментально – крізь призму відносин між представницькою інституцією і населенням (з наголосом на підступності цієї інституції) – характеризував діяльність Руського Собору Григорій Дем'ян: “До нього входили представники ополячених потомків української шляхти та інтелігенції. “Руський собор” не мав скільки-небудь помітної підтримки автохтонного населення. Не розвинув він тому ширшої діяльності. Більшість його членів вважала українців Галичини частиною польського народу і не визнавала за ними права на окремий національний розвиток. Гасло польсько-українського єднання для них було не чим іншим, як тільки одним із засобів повернути на свій бік бодай частину місцевого корінного населення. “Руський собор” прагнув використати цей пропагандистський фактор в інтересах полонофільської верхівки” (*Дем'ян Г.* Іван Вагилевич – історик і народознавець. Київ, 1993. С. 26). З граничною простотою писав про Руський Собор, увібравши всі вади радянського схематизму, Микола Кугутяк: “Польські політики використовували Руський Собор для дискредитації, розколу і ліквідації українського національно-визвольного руху” (*Кугутяк М.* Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. С. 35).

¹² *Kozik J.* Między reakcją a rewolucją. Studia z dziejów ukraińskiego ruchu narodowego w Galicji w latach 1848–1849. Warszawa; Kraków, 1975. [Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. T. CCCLXXXI. Prace Historyczne. Zesz. 52]. S. 188–205.

крок у дослідженні Руського Собору в контексті національного й політичного полонофільства серед греко-католицького духовенства Галичини під час “Весни народів” зробив львівський історик Олег Турій. Не відкидаючи використання польськими патріотами Руського Собору як інструменту стримування самостійного русько-українського руху й не заперечуючи обмеженості цієї організації в підході до розв’язання соціальних проблем, він розглядає діяльність Собору як першу спробу емансипації політичного руху від церковного впливу на українське суспільне життя; як своєрідну опозицію, що змусила керівництво Греко-Католицької Церкви активніше займатися справами власного народу; як джерело багатьох ідей, які пізніше лягли в основу політичного світогляду народовців та інших українських національно-демократичних партій та організацій¹³. В останній час тему Руського Собору зачепив Андрій Заярнюк, розглядаючи її в контексті взаємодії національного й соціального дискурсів та підпорядковуючи питанню розкріпачення східногалицьких селян¹⁴.

* * *

“Офіційні” документи програмного характеру, які виходили зі середовища спочатку “Польсько-руської ради”, а згодом Руського Собору, дають тільки часткове уявлення про світогляд і систему цінностей осіб з двоступеневою русько-польською ідентичністю. Базовим для аналізу є публічне звернення творців “Польсько-руської ради” до галицької громадськості й австрійської влади під назвою “Адрес русинів” (“Adres Rusinów”) від 11 травня 1848 р. У ньому були сформульовані кардинальні підстави, на яких будувалася ідеологія Руського Собору: констатація відмінності русько-українських вимог від польських, необхідність шукати порозуміння зі “святоюрською партією”, дотримання русько-польської єдності як протипаги австрійському централізму і як продовження річпосполитської традиції. Автори звернення користувалися поняттям “спільна вітчизна” і підкреслювали відмінність свого “способу мислення і почуттів” від світогляду “святоюрської партії”¹⁵. У концентрованому вигляді ключові ідеологічні й програмні засади Руського Собору були викладені в статуті від 8 червня 1848 р. Засновники товариства ставили метою “чувати надъ народностію рускою и причинятися до еи слободного розвитку, а при томъ удержовати згуду и одность съ миромъ соплеменной народности вспольной нашей отчины”. Члени Собору мали “быти конечно роду руского, а то обохъ

¹³ Турій О. Національне і політичне полонофільство серед греко-католицького духовенства Галичини під час революції 1848–1849 років // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Львів, 1994. Т. ССХХVIII: Праці Історично-філософської секції. С. 200–204.

¹⁴ Заярнюк А. Ідіоми емансипації. “Визвольні” проекти і галицьке село у середині XIX століття. Київ, 2007. С. 77–163 (Розділ другий. 1848 рік: по той бік “Весни народів”).

¹⁵ Adres Rusinów // Rada Narodowa. Lwów, 1848. Nr 17. 11 maja.

исповѣданъ греческого и латинского”¹⁶. Використане у статуті поняття “руська народність” і – що важливіше – подолання для її окреслення вузьких конфесійних рамок (вихід за межі греко-католицького віросповідання) створювали принципово нове поле для розвитку русько-української національної свідомості й модернізації самого розуміння національності¹⁷.

Найважливішим програмним документом Руського Собору була відозва “Братя русини!” від 8 червня 1848 р. Автори відозви не протиставляли Руський Собор створений під патронатом греко-католицької ієрархії Головні Руській Раді. Завдання цих політичних товариств вони бачили у взаємодоповнюючій діяльності задля розвитку “руської народності”. Різниця полягала в об’єкті, на який ця діяльність мала бути спрямована. Національні завдання Головної Руської Ради автори відозви обмежували “ділами церковними й чесною працею над спасінням небесним” (“*diłamy cerkownymu i czestnoju pracjoju o spasesnju nebesnym*”), тоді як Руський Собор як світська інституція повинен був, не відкидаючи “праведного наміру” Головної Руської Ради, зайнятися теж “усіма потребами руського народу”. Програма Руського Собору фактично була калькою із завдань польського руху, непосильних тоді для українців: створення різного рівня навчальних закладів українською мовою, формування політичної культури суспільства задля ефективного використання конституційних свобод, діяльність в ім’я загальнонаціональних, а не тільки станових інтересів, підтримка (у тому числі матеріальна) розвитку мови й літератури, підвищення матеріального становища й інтелектуально-духовного рівня “руського” духовенства. Головною умовою реалізації цих завдань було названо підтримку з боку українців згоди та єдності з поляками – “народом спільної нашої вітчизни” (“*narodom wspilnoho naszoho oteczestwa*”). В іншому випадку автори відозви прогнозували суспільний хаос і знищення ліберальних завоювань (“*tych młodych litoroslej, ktoriy ne dawno w zemlu naszu swiatu czas witknuw*”)¹⁸. Цю програму поділяли не всі члени Руського Собору. Тому її можна вважати щонайбільше усередненим варіантом дуже різних поглядів, які характеризували світогляд окремих діячів.

Руський Собор не мав інституційних можливостей для цілеспрямованого й тривалого в часі централізованого формування ідеологічних засад товариства. Відсутність сталого правління, нерозвинутість регіональних осередків, суперечності між прихильниками територіального й національного розуміння

¹⁶ Уставъ Собору Руского // Дневникъ Рускій. Львов, 1848. Ч. 1. 18 (30) серпня. Те саме латинкою: *Ustaw Soboru Ruskiego // Dnienyk Ruskiej. Lwow, 1848. Cz. 1. 18 (30) serpnia.*

¹⁷ У XIX столітті серед галицьких українців відбувся перехід від розуміння національності як суми зовнішніх показників (походження, мова, церковний обряд) до усвідомлення ключової ролі індивідуального почуття національної приналежності. Зокрема, у 1848 р. ця тенденція знайшла відбиток у публікаціях священника Йосифа Лозинського: *Мудрий М.* Поняття “наша земля” / “наш край” в українському русі Галичини XIX – початку XX століття // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка / Упорядн. О. Сухий. Львів, 2004. С. 164.

¹⁸ *Widowza Ruskiego Soboru. Bratia Rusyny! Wi Lwowi dnia 8. Czerwca 1848. r. [Lwow, 1848].*

“руськості”, а також між консервативною землевласницькою шляхтою та ліберальною світською інтелігенцією – все це утруднювало досягнення ідейної єдності серед членів і прихильників Руського Собору. Чи не єдиною формою зв’язку керівництва Руського Собору з громадськістю були відозви, що видавалися окремими листівками, а найважливіші з’явилися друком також в офіційному друкованому органі товариства – газеті “Дневник руський”. Хто були їхні автори – не завжди відомо. Відозви дають підстави відносно упевнено стверджувати, що ідеологічні пошуки “русинів польської нації” оберталися навколо трьох питань: створення версії єдиної русько-польської історичної пам’яті, узгодження інтересів пропольськи зорієнтованої світської інтелігенції руського походження та греко-католицького духовенства, забезпечення соціальної гармонії, передусім досягнення порозуміння між шляхтою і селянством.

Концепція історичного розвитку руських земель у баченні діячів Руського Собору в завершеному вигляді була сформульована у відозві до “своїх братів”. Автори відозви вказували на самостійний розвиток руського суспільства на початку його історичного шляху. Осередком тоді “бытія исторического и морального Руси” був Київ. Але монголо-татари перервали цей самостійний розвиток. Щойно під владою Литви й Польщі, як стверджувалося, історія Русі набула нового сенсу. Поляки, опанувавши Галичину, дали русинам “слободу въ вѣрѣ и ровенство обывательское”. У союзі з поляками русини відіграли важливу роль в історії Європи, зокрема стали її оборонцями від турків і татар: “Въ той часъ, а особенно коли Турки знищили панство Царьгородское, духовенство руское переховало чистоту святой вѣры христіанской, яко церковь восточна учитъ, а рыцарство руское, Козаки, были хоронителями Польши, а съ нею же и прочей Европы отъ ярма татарского и турецкого”. Занепад Польщі зумовив територіальний перерозподіл руських земель. У Галичині поляки й русини опинилися в становищі підкорених, “всѣ залежалисьмо отъ воли цѣсаря и его урядниковъ, оскудно была намъ вымѣревана справедливость, мы много, дуже много страдали”. Запровадження в монархії Габсбургів конституційного устрою не тільки зробило всіх вільними й рівними перед правом, але й значною мірою поклато відповідальність за поступальний розвиток на самі народи, “шчо иначе не будетъ лише при всесторонномъ развѣтыю нашей руской народности”. Це означало формування верстви інтелігенції як національного лідера, запровадження русько-української мови в системі шкільництва й адміністрації, розвиток літератури українською мовою. Умовою реалізації цих завдань було “удержованье згоды и одности съ коренными жителями вспольной нашей отчины”¹⁹.

Дуже непросто ідеологам Руського Собору було шукати підходи до свідомості греко-католицького духовенства. Не тільки національні переконання, а й звичайний інстинкт самозбереження змушував уніатських священників підпорядковуватися

¹⁹ Возваніе Руского Собору до своихъ братьовъ // Дневник Рускій. 1848. Ч. 1. 18 (30) серпня.

розпорядженням, які надходили зі святоюрських митрополичих палат і мали на меті об'єднати духовенство й мирян навколо програми Головної Руської Ради²⁰. Аби знайти прихильників серед греко-католицьких священників, які не поділяли антипольських настроїв, Руський Собор видав відозву до “велебних священників”. Наголос у цій відозві було зроблено на миротворчій функції духовенства. Польсько-руська національно-політична єдність була трактована як прояв Божої мудрості, що непіддатна для руйнування людиною; у цій єдності “співплемінних народів – русинів і поляків” (“*soplemennych narodow Rusynow i Polakow*”) бачилася запорука національного й духовного розвитку галицького суспільства. Аби посилити аргументи, автори відозви видавали бажане за дійсне, вказуючи на священників як засновників Руського Собору. Вони наголошували, що завданням товариства є розвиток “руської національності”, зокрема піднесення освітнього рівня “братів-русинів” та досягнення правової рівності між русинами й поляками²¹. Але ці заклики не знаходили сподіваного відгуку в священничому

²⁰ Прикладом позиції, яка в 1848 р. характеризувала поведінку більшості греко-католицького духовенства в стосунку до “русинів польської нації”, можна вважати погляди пароха села Росільна Богородчанського деканату Андрея Дуткевича, відображені в його щоденнику (текст щоденника вміщено як додаток у: *Крушельницький А.* З дневника гр[еко]-к[атолицького] пароха 1848–1850 рр. // *Записки Наукового Товариства імені Шевченка.* Львів, 1903. Т. ЛІІ. *Miscellanea.* С. 2–19). А. Дуткевич повністю підтримував святоюрських ієрархів, безумовно позиціонував себе як австрійський патріот, гостро критикував радикальні антимонархічні соціальні й національні рухи, а особливо польську шляхту за прагнення відновити Річ Посполиту та знову втягнути до неї русинів. Засуджував крилошанина Онуфрія Криницького, який вступив до Руського Собору, та його прихильників з числа греко-католицького духовенства і світської інтелігенції: “[...] niektórzy Xięża Ruski sprawie Narodowej sprzeniewierzyli się, tak szczególnie, co jest ubolewania godnym – Xiędz Onufry Krynicki Profesor hystoryi kościelney i Kanonik Kapituły Przemyckiej – w którym Mężu Ruś wi[e]lka nadzieję pokładała – On się przyniewierzył, był przyciewnikiem sprawy Narodowej, bo trzymał z Radą pseudo Ruską, za iego gorszącym przykładem poszło wieluch księży i Świeckich uczonych Rusinow, co wielką tamą w popieranu sprawy ruskiej stało się – Polacy iak oddawna tak i teraz są zaciętymi wrogami Rusinow, niechcąc im nawet dać żyć na ich własnej ziemi, chcieliby ich miec zawsze swemi niewolnikami i na karkach onych dzwignąć się do swey dawney okazałości, którą przez swoj bezrząd utracili – By tego zamiaru dopiąć, różnych Intryg używali, chitremi sposobami wykrzykuiąc: Wolność Rowność i Braterstwo chcieli sobie Ruskie chłopstwo ująć, dlatego chłopow traktowali, poili, zniemi poufali sobie postempywali, im podchlebiali i różne niedorzeczności robili, tak n. p. dawali Bale demokratyczne, naktore wszelkie klasy ludu bez rozniczy zchadzali się, ubierała się szlachta w odzież chłopską, poczynala już i po rusku gadać, damy nawet gzieniegdzie w proste ubiory przybierać się poczęły – ale Narod Ruski na tem się poznał, niedowierzał szlachcie polskiej, nie dał się oszukać, poznał się natem, że tu nie szło o Rus ale o Polszcze, ze nie szło, o wolność Narodową, ale o wolność Arystokracji polskiej” (Там само. С. 5). А. Дуткевич був типовим представником “староруської партії” – австрійським лоялістом, “аристократом” стосовно селян, противником концепції польської політичної нації, прихильником польсько-руського національного розмежування, готовим розглядати як свої всі варіанти національної ідентичності в східному напрямі, аж до панруського включно. Щоденник він писав по черзі латинською, польською, німецькою і руською (з багатьма полонізмами, церковнослов'янськими виразами і навіть – під впливом переходу в 1849 р. через Галичину російських військ в Угорщину – русизмами).

²¹ “Na ukriplenie i podnesenia naszej ruskoj narodnocy w sej zemly Halycckoj zawiazal sia Sobor z duchowenstwa i osob wsich proczych zwanyj i czynow, kotroho namirenijem jest”: *proswiszczenie*

середовищі Східної Галичини. Організатори Руського Собору могли розраховувати хіба що на підтримку з боку частини греко-католицьких священників Лемківщини, де національно-політична напруга не була такою виразною і де ще тривалий час зберігався єдиний польсько-руський культурний простір²².

Окреме місце в ідеології Руського Собору займав “соціальний” дискурс, зокрема концепція соціального солідаризму. Це можна пояснити тим, що серед прихильників товариства було чимало представників шляхти, які після скасування панщини мусили активно переосмислювати відносини з селянством²³. Крім того, не маючи змоги панувати над мінливою національною і релігійною матерією,

bratow Rusynow – a usylnym staraniem: ukriplenije wolnocy ruskoho naroda i srownanije onych iz wolnostiamy naroda polskoho” (Otozwa Soboru Ruskoho do welebnych Swiaszczenykow // Dnewnyk Ruskij. 1848. Cz. 1. 18 (30) sierpnia).

²² Про це свідчить, наприклад, відозва греко-католицьких священників Сяноччини до польської окружної Ради Народової в Сяноку від 8 (20) травня 1848 р. Від імені місцевих священників відозву написав Йосиф Вінковський, доктор медицини, очевидно брат Кирила Максима Вінковського, члена Руського Собору. Відозва була представлена як “політична віра” тієї частини греко-католицького духовенства, котра не підтримувала курс на “роздвоєння” з поляками. Головний аргумент полягав у тому, що шансом на хоча б відносну національну свободу, який дала революція 1848 року, поляки й русини могли скористатися тільки разом: “[...] nehodyt sia objawlaty sia otmestnykamy za krywdy predkam naszym uczyneny, i czerez nerozmyslnyj opor zderżowaty rozwytie slobod, rowno nam jak i obywatelam zemli naszei łatynskoho ispowidania, tak duże potrzebnych”, – тоді як взаємне поборювання могло “spuńuty ukriplenije slobod naszych konstytucyjnych”. Укладачі відозви, полемізуючи з автором брошури “Słowo jedno w celu wzajemnego porozumienia się”, директором гімназії в Перемишлі та секретарем Перемишльської Руської Ради Томою Полянським, не поділяли думку про те, що русини можуть бути повністю незалежним від поляків народом, обережно висловлювалися на користь визнання русинами себе частиною польської політичної нації (Otozwa Swiaszczenykow hreczesko-sojedynenoho ispowidania zemly sianockoi do czestnoi rady obwodowej sianockoi // Dnewnyk Ruskij. 1848. Cz. 2. 25 sierpnia (5 kiwnia [вересня]). Підпис: Josoph Wienkowski, Dr. Med. Imenem swiaszczenykow hreczeskoho sojed. ispowidania. Поп.: [Polański T.] Słowo jedno w celu wzajemnego porozumienia się. [Przemyśl, 1848]. Передрук українською мовою: [Полянський Т.] Одно слово въ цѣли взаимного порозумѣнія // Литературный Сборникъ. Издаваемый Галицко-Русскою Матицею / Ред. Б. А. Дѣдицкій. Львов, 1886. Вып. II. С. 211–216.

²³ Сучасний львівський історик Андрій Заярнюк дійшов висновку, що “у 1848 р. “соціальний” дискурс польського руху був насправді розвиненіший, ніж у русинів, які, переймаючись національними справами, не мали часу на соціальне питання, а то й свідомо його уникали” (Заярнюк А. Ідіоми емансипації... С. 123). Ідея соціального солідаризму не була винаходом ідеологів Руського Собору. Усі польські концепції після поділів так чи так були спрямовані на подолання станових бар’єрів і досягнення національної єдності за рахунок залучення до національного буття міщан і селян. Але розв’язувалося це завдання в межах просвітницького розуміння нації, де мова й культурні відмінності підданих верств не відігравали істотної ролі, тим більше, що революційна Франція пропонувала спосіб вирішення цієї проблеми – мовну і культурну уніфікацію. Тому солідаристична модель передбачала залучення міщан і селян до національного буття шляхти, а не заперечення останнього. Див.: Walicki A. Idea narodu w polskiej myśli oświeceniowej. Warszawa, 2000; Портнов А. Час відкритих можливостей: польські мемуаристи першої третини ХІХ ст. про населення включених до Російської імперії областей колишньої Речі Посполитої // Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. С. 444.

“русини польської нації”, особливо з числа східногалицької шляхти, хотіли компенсувати невдачі на цьому напрямі відновленням довіри між польсько-руським паном і руським селянином. Ці прагнення були відображені у відозві Руського Собору до “милих братів селян” від 18 (30) вересня 1848 р. Автори відозви зосередили увагу на аналізі періоду між Листопадним повстанням 1830 року і “Весною народів”, доводячи тезу про польську жертвність не тільки в ім'я спільної національної свободи, а й задля покращення соціально-економічного становища місцевого селянства, перетворення його з безправних підданих Габсбургів у свідомих і відповідальних власників землі, союзників поляків у боротьбі з австрійським національно-політичним і економічним централізмом. Польська шляхта була представлена як головний ініціатор скасування в Галичині панщини. Відозва відображала тривоги великих землевласників Східної Галичини, що були пов'язані з втратою робочої сили. Її автори закликали селян не продавати земельні наділи у зв'язку з чутками про повернення панщини, зберегти добросусідські відносини зі своїми колишніми панами, ретельно здійснювати боргові виплати, аби стати повноправними власниками землі для себе й нащадків. Вони вдавалися навіть до родинних асоціацій, створюючи для селян образ землевласників як “братів-поляків”, котрі наділили їх землею на засадах “кумівського” обов'язку й “братньої любові”²⁴.

Члени й прихильники Руського Собору, особливо з числа землевласницької шляхти й аристократії, не визнавали соціальної неповноти “руської народності”. Прийняття концепції “селянської нації”, що формувалася ідеологами “святоюрської партії”, перекреслювало для них переконаність у праві й навіть обов'язку представляти інтереси “Русі”. Щоб довести наявність руської шляхти, деякі польські аристократи були готові навіть перейти на греко-католицький обряд. Вони звернулися з відповідним проханням до митрополичої консисторії. Але єпископ Григорій (Яхимович), нібито “розпізнавши їх наміри, відповів їм, що русини шляхти не мають і не потребують”. Одним із магнатів, котрі 1848 року зверталися до єпископа Григорія (Яхимовича) з проханням про перехід з

²⁴ “Aby sia utrzymaty na grunty, potrzebu byty twerezym i praciwytym czołowikom i połuczty sia w odnocy i lubwy bratnoj s tymy ot kotrych i za kotrych pomoczeju majete tuju kryżmu, to jest' wolnyj grunt a tii kumy sut' waszi bratia Polaki; – ony wam raz podarowawszy grunty na kryżmu bratnoi lubwy, nebudut nikoły łychymy kumamy, i ne zachotiat podarowanu kryżmu otobraty, – bo ony chrystiane. Otżeż majete do nych dowirenyje, a ony wam poradiat i postarajut sia o toje, szczo budete mohły koždyj na zahospodarowanie požyczyty hroszyj na swoj grunt iz banku narodnoho. – A toj dołh wyplatysz powoły małymy procentamy podiŕenyj na czasty za kilkanadciat lit, i grunt wolnyj didocznyj bez dołhu ditoczkom zostawysz, szczo daj Boże, aby sia w waszej hołowi i serdciu pryjmyło. Amiń” (Otozwa towarystwa bratyj do myłych bratow selan, aby swoi grunty nemarnowały // Dnewnyk Ruskij. 1848. Cz. 9. 13 (25) żołtnia). Трохи ранише – 18 (30) вересня – ця відозва з'явилася друком як окрема листівка: “Widozwa towarystwa Bratej, do myłych bratej selaniu, aby swoi grunta nemarnowały” (Lwow, 1848). А. Заярнюк схильний приписувати її авторство Бальтазару Щуцькому, співробітнику “Дневника руського” (Заярнюк А. Ідіоми емансипації... С. 119–120, 310).

латинського на грецький обряд, був граф Володимир Дзедушицький, член Руського Собору²⁵. (На початку 1860-х років з подібною ініціативою виступав Адам Сапега²⁶.) На рівні програмних постулатів Руського Собору це мислення категоріями “цілого народу” виразно проглядається у відозві “Братя русини!” від 8 червня 1848 р. Особи, що підписали відозву, ставили за мету, крім піклуватися про “руську народність” та сприяти її вільному розвитку, ще “просвіщати наш нарід” і – що важливо – піднести його до участі “в справах цілого народу”²⁷. Отже маємо конструкцію, в якій терміном “наш нарід” окреслено простолюду як частину “цілого народу”. Такий самий підхід до розуміння соціальної структури галицько-українського суспільства закладений у відозві Руського Собору до “руської інтелігенції”, котра (інтелігенція) не ототожнювалася з греко-католицьким духовенством²⁸. Уявлення про соціальну повноцінність руського суспільства давало підстави “русинам польської нації” робити висновок про природність українського руху. Саме в колі діячів Руського Собору найвиразніше звучала теза про необхідність позитивної, а не тільки заперечуючої (антипольської) програми національного розвитку. У відозві до

²⁵ [Kalicki B.] Kwestya ruska. Lwów, 1871. S. 44; Kaczala S. Polityka Polaków względem Rusi. Lwów, 1879. S. 291; Чорновол І. Свої серед чужих, чужі серед своїх: Федоровичі гербу Огінець у контексті українського національного руху XIX ст. // Молода нація. Альманах. Київ, 2003. № 3 (28). С. 62–64. Однак надії на приєднання до українського руху представників шляхти в руському суспільстві все-таки були. Про це свідчить лист окружної Бережанської Руської Ради: в ньому повідомлялося, що на засіданні 1 березня 1849 р. до Ради вступив Йосиф Шептицький, “довго для насъ небувшого лише Полякѡвъ влѣян’ми нечестними зъ нами до днесъ не лучившаго ся – однако во серць всегда Русина”. Керівники Ради стверджували, що “П. Шептицькій повертаєсь тому народови, изъ которого происходитъ”. Сам Й. Шептицький доводив приналежність до руської шляхти, посилаючись на “Дипломъ отъ нашихъ Отцѡвъ Отца князя Данила наданный”. На засіданні панувало загальне піднесення та сподівання на масове повернення “Вельможнихъ Братей” до “русской матери” (Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 180 (Головна Руська Рада, м. Львів), оп. 1, спр. 22, арк. 96–97 [Лист окружної Бережанської Руської Ради до Головної Руської Ради у Львові, Бережани, 4 березня 1849 р. Підписи: за Предсѣдателя Андрей Шушкевичъ, Павлѡкъ]). Про цей випадок див. також: Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія; упорядн. У. Кришталович та І. Сварник. Львів, 2002. С. 119 (Протокол 84-го засідання Головної Руської Ради від 30 березня 1849 р.), 192.

²⁶ Докладно описано в: Мудрий М. Спроба українсько-польського порозуміння в Галичині в 1861 р. // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. Львів, 1999. Вип. 2. С. 81.

²⁷ “[...] czuwaty nad narodnostej ruskou, przyczyniaty sia do jej swobodnoho i nezawyslaho rozwytku, proswiszczaty nasz narid; pidnesty jeho do uczastnyctwa w sprawach ciŃoho naroda” (Widozwa Ruskoho Soboru. Bratia Rusyny! Wi Lwowi dnia 8. Czerwca 1848. r.).

²⁸ У відозві наголошувалося: “Sobor Ruskij, cil jeho jest’ proswiszczzenie, aly tysze odnoho narodu ruskoho, – a po przyczyni, szczo tojze ot 500 lit bywszy sojedynenyj s Polakamy, jako rownyj do rownoho w odnoszeniju praw, jazyka i wiry, to pryjmył on za sredstwo zhadu i odnost’ s narodom polskim soptemennym ruskomu. Najbolsze proto, szczo nema rodu ni ruskoho ni polskoho, w kotrom ne budet mnoho czenow abo polskich abo ruskich” (Wozwanie do intelligencii ruskoj // Dnewnyk Ruskij. 1848. Cz. 5. 15 (27) kiwnia [вересня]).

“руської інтелігенції” стверджувалося, що “руська справа” є самодостатньою сама по собі й не потребує “ненависті до поляків” чи “лицемірства для німців”²⁹.

* * *

Прагнучи консолідувати прихильників Руського Собору навколо єдиної системи поглядів, керівництво товариства не могло водночас ігнорувати численних індивідуальних ініціатив щодо створення ідеологічних підстав для групи *gente Rutheni, natione Poloni*. Активну публікаторську діяльність у перші місяці революції розвинув землевласник і письменник Ян Кароль Цибульський “з Товмача”, згодом член Руського Собору. Він, як припускав польський бібліограф Кароль Естрайхер, був автором листівки від 28 березня 1848 р., скерованої до руського населення Галичини. Звертаючись до “братів-русинів”, автор листівки вказував на німецьких чиновників як джерело суспільного зла в Галичині, наголошував на важливості конституції та пропагував ідею відновлення Польщі під владою Габсбургів. В іншій листівці – від 24 травня 1848 р. – він закликав львівських студентів розвивати дух польського патріотизму, впливи якого повинні сягати “й до Дніпра, й до Двіни”³⁰. Погляди Я. К. Цибульського представляли серединний варіант в ідеології Руського Собору. Він визнавав національно-політичну самостійність Русі в далекому минулому, але її майбутнє бачив винятково в межах польської державності.

У розгорнутому вигляді Я. К. Цибульський виклав концепцію розвитку українсько-польських відносин на шпальтах “*Dziennika Narodowego*”. Він заперечував національний характер напруження, яке проглядалося в Галичині у відносинах між руським і польським населенням, джерело незгоди вбачав у цілеспрямовано підбурюючій простий народ діяльності частини греко-католицьких священиків і австрійських чиновників, котрі спекулювали на скасуванні панщини. Я. К. Цибульський дотримувався традиційної для станового суспільства концепції народу як функціональної сукупності окремих соціальних верств, поділяючи Русь на три “окремі самобутні типи, стремління, характери й прагнення” (“*odrębne typu, dążenia, usposobienia i chęci samoistne*”) – священиків, шляхту і простолюду. Носіями національної свідомості він уважав вищі верстви суспільства, котрі навіки скріпили єдність русинів із поляками історичними угодами. Як головний аргумент на користь русько-польської єдності Я. К. Цибульський використовував характеристики руської шляхти, котра – як

²⁹ “[...] sprawa ruskaja kripko stoit sama soboju, ani potrebuje nenaswisty do Polakow, abo łusemirija dla Nimcew” (Wozwanie do intelligencji...).

³⁰ Зміст названих листівок описано в: *Пашаєва Н. М.* Отражение национальных и социальных противоречий... С. 58–60.

стверджував – завдяки освіченості “злилася з польською національністю”, але не втратила права мешкати “на землі своїх батьків” і представляти національні інтереси “русинів”³¹.

У новочасний національно-політичний дискурс Галичини, де ключове місце зайняла тема відносин між русинами й поляками, Я. К. Цибульський увів спеціальну символіку, головню з ідейного набору романтиків. Її основу становив образ “спільної могили”. Він звертався до прихильників українсько-польського роздвоєння, аби ті розпитали в численних “могил” від Дніпра до Карпат: “чиї це кістки лежать у них?” – та неодмінно переконалися, що “поляків і русинів разом”. Я. К. Цибульський не бачив історичних перспектив для самостійного національно-політичного розвитку галицьких русинів. А що поєднання націотворчих зусиль русинів-українців Галичини й Наддніпрянщини він відкидав як нереальне, то розглядав тільки альтернативу: або галицькі русини як єдине ціле з поляками боротимуться за свободу, або розірвуть з поляками і так само як наддніпрянці зросійщаться. Повне досягнення бажаної польсько-руської єдності Я. К. Цибульський однозначно пов’язував з відновленням Польської держави у “давніх кордонах”. Умова полягала тільки в тому, що ця держава мала бути “демократичною”, а не “шляхетською”. Треба думати, що такі погляди стали в 1848 р. основою для кристалізації “польської” та “української” частин у середовищі “русинів польської нації”. Представники першої заперечували будь-яку національну самобутність русинів, розвиваючи так звану польсько-варязьку теорію їх походження, другої – погоджувалися на союз з поляками до досягнення русинами у віддаленому майбутньому цивілізаційної зрілості.

Хронологічно першим проявив себе під час “Весни народів” так званий “український” сегмент серед “русинів польської нації”. Його ідеологом у Руському Соборі був ад’юнкт (службовець) фіскального уряду у Львові, доктор права і член Ставропігійського інституту Кирило Максим Вінковський. Сприймавши революцію як вираз незворотного процесу демократизації суспільних відносин, він щиро вірив у конструктивно-перетворюючу миротворчу силу ліберальних ідей, нібито здатних усунути закорінені в шляхетській Речі Посполитій джерела русько-польського конфлікту та утвердити національну самобутність русинів. 19 березня 1848 р., під час підписання вихованцями

³¹ *Cybulski J. K. W numerze 4tym Postępu... // Dziennik Narodowy. Pismo poświęcone rozprawom politycznym, historycznym i literackim, krajowym i zagranicznym. Lwów, 1848. Nr 55. 27 maja. S. 229–231. “Nie przeczę, że Rusini mieszkają na ziemi ojców swoich, nikt im jej też nie odbiera; ale ta ziemia jest zamieszkała przez księży, szlachtę i lud, a szlachta ta pochodzi z ich łona; przez ukształcenie podniosła się i złała z narodowością polską, nie tracąc przeto prawa do ziemi ojców swoich; ale ta ziemia i ci ojcowie Rusinów byli od wieków z Polakami zbratani, i wtenczas, kiedy jeszcze byli w całej sile i pełni swoich pamiątek historycznych, a nawet swojej potęgi materyjalnej, w całej mowie pełni swojej reprezentacji narodowej, bo na czele metropolitów, biskupów wszystkich ziem ruskich, całej swej szlachty, i co największa, kozaczej wiary, która była najsilniejszą podporą religiji i narodowości ruskiej: wtenczas, mówią, zaprzysięgali pokilkakroć wieczne połączenie z Polakami na wspólnych prawach i przywilejach” (Ibid. S. 230).*

Генеральної греко-католицької духовної семінарії у Львові підготованого напередодні поляками (без жодної згадки в тексті про русинів) адресу до цесаря К. Вінковський апелював до їхніх національних почуттів: “Не забувайте, що ви руське плем’я, окреме від поляків, що у вас інша національність, своя історія, своя мова, – словом, що ви – русини. Якщо захочете підписати, то не робіть цього раніше, ніж в адресі не буде поміщено пунктів, що забезпечать вам вашу самостійність, вашу народність і вашу мову”³². Водночас К. Вінковський уважав, що національні інтереси галицьких русинів можна реалізувати, спираючись на польські структури й у рамках польської політичної нації. Ініціативу Головної Руської Ради щодо адміністративного поділу Галичини за національним критерієм він сприйняв як відступ від напрямку цивілізаційного розвитку, як зраду ідеалів “свободи, рівності й братерства”.

Своє бачення українсько-польських відносин К. Вінковський виклав у розлогому виступі на вічевих зборах у Львові 5 липня 1848 р. за участю новообраних депутатів австрійського парламенту³³. Він наголошував на небезпеці розколу галицького суспільства. Апелював до поляків, аби ті не провокували русинів на пошуки проавстрійських орієнтирів, визнали право русинів на національний розвиток і не підміняли самих русинів представниками давно полонізованих родів. Русинів же закликав усвідомити слабкість національного організму, позбавленого інтелігенції та заможних верств. На думку К. Вінковського, в умовах конституціоналізму тільки солідарна з поляками позиція могла забезпечити для галицьких русинів доступ до ліберально-демократичних свобод, тоді як конфлікт з поляками прирікав русинів на перспективу опинитися на узбіччі актуальних національно-політичних процесів, стати беззахисними перед загрозою германізації та свавіллям бюрократії. Головну загрозу для руської національності К. Вінковський вбачав у самих русинах, які прагнули відмежування від поляків: “[...] я русин душею і тілом, горджуся тим і публічно заявляю, що ніколи у своєму житті не відрікався від своєї національності; навпаки

³² “Niezapominajcie że jesteście szczepem ruskim, różnym od polskiego; że macie inną narodowość, inną historię, inny język: słowem że jesteście Rusinami; jeżeli tedy zechcecie podpisywać ten adres, to uczyńcie to nie wprzód, aż w nim dołożone zostaną punkta, któremiby wam osobny byt, osobną narodowość, osobny język zabezpieczono” (Dnia 19 marca... // Dziennik Narodowy. 1848. Nr 2. 25 marca. S. 5).

³³ Sprawy krajowe. Ze Lwowa 5. lipca // Gazeta Narodowa. Lwów, 1848. Nr 57. 5 lipca. S. 223. Промову К. Вінковського надрукувала “Gazeta Narodowa”: Sprawy krajowe. Ze Lwowa. [Mowa ob. Wienkowskiego] // Gazeta Narodowa. 1848. Nr 58. 6 lipca. S. 233; Nr 59. 7 lipca. S. 238; Nr 60. 8 lipca. S. 244; Nr. 61: Dod. zwyc. 10 lipca. S. 252; Nr 62: Dod. nadzwycz. 11 lipca. S. 258; Nr 63: Dod. zwyc. 12 lipca. S. 263–264; Nr 64. 13 lipca. S. 268; Nr 65: Dod. zwyc. 14 lipca. S. 274; Nr 66. 15 lipca. S. 278. У цьому виступі К. Вінковський так характеризував себе: “[...] jestem Rusinem z duszą i ciałem, chlubię się tem i świadczę się całą publicznością, że w żadnym periodzie życie mego, niezapierałem się mojej narodowości; lecz i owszem pracowałem nad tem aby obudzić śpiące przeświadczenie o narodowości ruskiej i w innych. A przecież nie waham się wyrzec, że największym wrogiem własnych swoich rodaków jest ów Rusin, któryby im w obecnej chwili, do jakiegoś odłączenia się od Polaków, do niejedności lub wcale do opozycyi radził” (Ibid. S. 252).

– працював над тим, аби пробудити й у інших приспане переконання про руську національність. Тому не вагаюся заявити, що найбільшим ворогом моїх співвітчизників є той русин, котрий би в теперішній час радив їм від’єднатися від поляків, порушити єдність або ж загалом перейти в опозицію”. Неповна (селянсько-священича) структура руського суспільства Галичини та нерозвинутість інтелектуальних основ руської національності (передусім відсутність літературного варіанту мови) давали підстави К. Вінковському прогнозувати, що у випадку створення в Східній Галичині окремої руської провінції в ній на тривалий час запанує германізм.

На відміну від представників “українського” сегменту в групі *gente Rutheni, natione Poloni*, котрі робили наголос на планах національно-політичного розвитку “руського народу” в союзі й за допомогою польського, представники “польського” сегменту ставили на перше місце формування новочасної польської нації, матеріалом для якої мало стати й руське населення, та підкреслювали емоційну, чуттєву складову польсько-руської взаємодії. Заява К. Вінковського у Львівському університеті 19 березня 1848 р. відразу стала підставою для формування в середовищі майбутніх членів Руського Собору крайнього польського погляду на українське питання. Автор відповіді К. Вінковському на шпальтах “*Dziennika Narodowego*” доводив, що різниця між поляками й русинами має винятково релігійно-обрядовий та історико-традиційний (йшлося про варязький період в історії Русі) характер, тоді як в етнополітичному відношенні – це частини одного народу³⁴. Виступ К. Вінковського застав поляків не готовими до дискусії щодо національних поділів у Галичині, змусив нашвидкоруч шукати аргументи для доведення національної єдності, що було вкрай необхідне для боротьби з централізмом Відня.

На крайніх польських позиціях у Руському Соборі стояли Каспер Ценглевич і Юліан Горошкевич, учасники польських конспірацій і довголітні в’язні сумнозвісної серед польських революціонерів тюрми Куфштайн у Тиролі. К. Ценглевич не бачив для русинів жодних перспектив коли-небудь стати повноцінною нацією: трактував русько-українську мову як регіональний (“повітовий”) різновид польської мови, заперечував будь-яку політичну чи релігійну дискримінацію русинів у польській державі в минулому, передбачав після скасування панщини швидке формування новочасної польської політичної нації й повне утвердження в Галичині польськості³⁵. Якщо К. Ценглевич абсолютизував минуле польсько-українських відносин і на цій основі пропонував будувати єдину націю, то Ю. Горошкевич – “русин з діда-прадіда, кров з руської

³⁴ Dnia 19 marca... // *Dziennik Narodowy*. 1848. Nr 2. 25 marca. S. 5–7.

³⁵ [Cieglewicz K.] *Rzecz czerwono-ruska 1848 roku*. [Lwów, 1848]. Див. також газетне видання: *Rzecz czerwono-ruska 1848 roku, przez Kaspra Cieglewicza* // *Dziennik Narodowy*. 1848. Nr 130. 29 sierpnia. S. 545–547; Nr 133. 1 września. S. 557–560. Про погляди і пропагандивну діяльність К. Ценглевича серед східногалицьких селян у 1830-х роках див.: *Lopuszański B. Stowarzyszenie Ludu Polskiego (1835–1841)*. Geneza i dzieje. Kraków, 1975. S. 158–168 etc.

крові”, як він сам себе називав, – головний акцент робив на майбутньому часі як на можливості відмежуватися від негативів минулого. Значного поширення в Галичині набув його виступ на першому публічному засіданні Руського Собору 3 (15) червня 1848 р. Емоційно й змістовно цей виступ – один з кращих взірців свідомості *gente Rutheni, natione Poloni* в півдавстрійській Галичині. Порятунком від проблем свого часу Ю. Горошкевич шукав в уявному майбутньому, де знаходив бажану ідилію. Горошкевичів ідеал русько-польського майбутнього нагадував відомі соціальні утопії: на території “вспільної нашої отчини” вільно використовується “язик руський, сердечний”, селянські світлиці сяють чистотою й красою, на полицях селян – книги, села в достатку, церкви в золоті. Вихід з підневільного становища, в якому опинилися через взаємні суперечки українці й поляки, Ю. Горошкевич вбачав у безумовному дотриманні національної та соціальної єдності. Відносини між українцями й поляками він трактував як родинні, коли почуття спільності неминуче мусять переважити над дрібними незгодами. Ю. Горошкевич застерігав “ворогів вольности” й противників русько-польської єдності проти намірів “юдити два братні народи”, “родню колотити”, апелював до спільних перемог над ворогами Речі Посполитої³⁶.

Розуміння подій 1848 року як початку нового етапу польсько-руської єдності на засадах соціальної солідарності характеризувало світогляд Михайла Попеля, греко-католика й дрібного шляхтича, одного з діячів польської окружної Ради Народової в Самборі й одночасно члена Руського Собору, в минулому активного учасника польських конспірацій³⁷. Він звертався до селян із закликом подолати непорозуміння з “панамі”, котрі виникали на ґрунті скасування панщини. Нову соціальну реальність М. Попель виражав формулою: “[...] відтепер немає пана,

³⁶ Виступ Ю. Горошкевича опубліковано в: [Горошкевич Ю.] *Czestny muži i brat'ia // Dnewnyk Ruskij*. 1848. Cz. 3. 1 (13) kiwnia [вересня]. Підпис: Н. J. Див. також окрему брошуру: *Mowa Juliana Horoszkiewicza na pierwszym publicznym posiedzeniu Zboru Ruskiego we Lwowie w dniu 15 czerwca 1848. Lwów, 1848*. Як зразок публіцистичного стилю і світогляду Ю. Горошкевича подаємо два показових фрагменти з його виступу: “Lubo mini i myło, jak dumkoju połączu w buduszczeje naszoho narodu: jazyk ruskij, serdecznyj, szczo nyny tolko sumnoju dumkoju zwonyt po rosi, po dubrowi, zazwuczyt krasno w zołotyh choromach na narodnych obradach wspolnoi naszei otczyny. Bidna chata Rusyna projasnyt sia, w switlycy czysto i krasno na połycach budut knyżki. Sela zacwitut dobytkom. Cerkwy zasijajut zołotom”; “A wam worohy wolnosti! wam dity t'my i newzhody, wam moja rada: perestańte judyty dwa bratny narody, perestańte rodnju kołotyty! Lach i Rusyn neraz meży soboju weły poswarki – ałe hore tretemu, szczo stał meży nymy – popytajte nyw podolskich, berehow syneho Buhu, popytajte mohyl szwedских, ony wam skażut, ony was nauszat, jak slysko, jak nebezpečno wy stoite. Posłuchajte starych piseń, ony rozkażut, jak my były Wołochow, Szwedow, Moskałew, Turkow i Tatar, i wsich kto neprawdoju pryjšoł do nas. Jeszcze po zemly ruskoj zwuczyt staraja sława, jeszczе w hrudiach hrajet krow' моłодеckaja; rodnia poswaryt sia i pomыryt sia – ały woron, kostyj woroha nezaneset na zemlu, szczo jeho zrodyła, kotroi doptaty ne hoden. Swiata zemla nasza bohataja, Rusyn i Lach sławiat sia hostynuju, ały hodi hospodaryty w czużej chati”.

³⁷ *Łopuszański B. Stowarzyszenie Ludu Polskiego... S. 207 etc.; Stolarczyk M. Działalność Lwowskiej Centralnej Rady Narodowej. W świetle źródeł polskich. Rzeszów, 1994. S. 124, 155; Zaryнюк А. Ідіоми емансипації... С. 50–52, 55, 122–123, 152.*

немає хлопа; ми всі – пани, усі – хлопи” (“[...] wid teper nema Pana, nema Chłopa – wsiśmo Pany, wsiśmo Chłopy”). Але при тому, що характерно, він не міг проігнорувати національне питання. М. Попель стверджував, що русько-польський конфлікт у Галичині не має жодних історичних підстав, роздмухується штучно зовнішніми силами, передусім німецькими централістами. Його уявлення про етногенез були спрощеною й доволі безладною інтерпретацією концепції Русі як складової частини Польщі. Згідно з Попелевим тлумаченням, територія від Карпат до Москви і “від моря до моря” здавна називалася “Польща і Русь”, а заселяли її “побратимчі покоління”, як-от: мазури, русини, українці, волиняни та інші. Етнонім “поляки” автор брошури був схильний розуміти як узагальнюючий, але щодо мешканців тільки Русі вважав правильним вживати визначення як “поляки”, так і “русини”. Спираючись на ці уявлення, М. Попель визначав національну ідентичність у Галичині як польсько-руську. Про перевагу однієї зі складових – польської чи руської – свідчили, на його думку, хіба що соціальний статус людини (освіченість, заможність підкреслювали перевагу польськості) та конфесійна приналежність (римо-католики й греко-католики), а нерозривний зв’язок забезпечували “один Бог” і спільна земля, бо “хто на тій землі польській і руській уродився, той є правдивий русин, водночас і поляк” (“kto na toj ziemi polskiej i ruskiej urodzysia, toj jest prawdywyj Rusyn, wraz i Polak”). Концепція польсько-руської єдності М. Попеля була однозначно спрямована на відмежування від соціальних практик “давньої Польщі”. Основу гармонійного майбутнього мали скласти добровільна відмова дідичів від панщини (кон’юнктурно підтверджена в умовах революції австрійським урядом) і запровадження конституції, що ліквідувало всі перешкоди для солідарності різних соціальних верств і усувало ґрунт для формування етнічного конфлікту³⁸. М. Попель не був єдиним у групі “русинів польської нації”, хто пропагував ідеї соціального солідаризму між шляхтою і селянством як противагу національним рухам³⁹.

³⁸ [Попель М.] Ohtaszenyje Mychajła Popela do wsich Rusyniu wo Samborskoj radi na 25 (hrecyzsk. kal. 13) maja 1848 r. po Chr. Bratja Selane! [Lwow, 1848]. “Zastanowim sia teper nad rodom naszym. Naszi prapradidy zameszkały sej kraj wełykyj i krasnyj wid tych hir aż po Moskwu, wid moria do moria, i toj kraj nazywaw sia jednym słowom: Polszcza i Ruś. Nema Polsky, nema Polakiw, łesze sut: Mazury, Szlozaky, Łytwaky, Rusyny, Ukrajeńci, Wołyniaky, Podolaky, Hirniaky i t. d. / Taja zemla, kotoruju toty wsi pokolinia pobratymczy zameszkały, i na kotryi w zhodi pid jednou zwerchnosteju jak bratja w swoji chati żyły; taja ciła zemla nazywała sia i nazywaje po knyhad i w pyśmach Polszcza, a tyi wsi narody zowjut sia Polaky, abo Rusyny, jak choczete” (Ibid. S. 2–3).

³⁹ Друкована відозва “Do moich bratej ludu Hałyckaho”. Підпис: Pysano w Buczaczy dnia 26. marcie 1848. Bałtazar Szczucki (ЛНБ, відділ рукописів, ф. 76 (Павлівковські), оп. III, спр. 276, арк. 28–29). Б. Щуцький, згодом співробітник “Дневника руського”, писав: “Bratyje! wid nejakoho času opanowau jakieś złyj duch myślenyje wasze, a tym złom duchom sut skwernyi apostoły, kotoryi rozhałasazjut po meże was, że majut pryjty polakie, a znymy ciłoje neszczastie do was. Że budut was rabuwaty, waszyi seła pałyty, zabywaty i rizni skwernosty nad wamy wyrabiaty. [...] Bratyje! newirty tym faryzejam – wszak polakie sut waszymy bratmy, na odnyi zemlycy z wamy zrodzeni, wszakże wy samii polakie, bo kto was onaczej nazywaje toj błudyt. Nazwa polak pochodyt

Діячі Руського Собору прагнули будь-що гармонізувати розхитані революційними подіями національні почуття, повернути в галицьке суспільство ілюзію відносної стабільності. В нових історичних умовах досягти цього було можна, відкривши для русинів ширші від галицьких перспективи для національного самоствердження. Під таким кутом зору запрошення Івана Вагилевича стати редактором “Дневника руського” не було випадковим. Далекосяжне значення ідейної спадщини “Руської трійці”, основу якої становило визнання національної самобутності та єдності поділеного австрійсько-російським кордоном русько-українського народу⁴⁰, швидше зрозуміли й намагалися увести в політичну практику, як не парадоксально, саме прихильники пропольського Руського Собору, а не лідери зорієнтованої на клерикалів та австрійських централістів Головної Руської Ради. “Русини польської нації” виразно вказували на Наддніпрянщину як центр українського руху й основу для українсько-польського союзу проти Росії. Не випадково, що багато ідей, які пізніше були покладені в основу політичного світогляду народовців та інших українських національно-демократичних партій і організацій, вийшли з кола діячів Руського Собору⁴¹.

wid pole, wid wykorczowanych polinok [...]” (Там само. Арк. 28). В іншій відозві від 11 травня 1848 р. – “Widkie sia wzięła Słachta, Pany, Panszczyzna i piddani” – Б. Щуцький запропонував альтернативний до національного наратив руської історії, поклавши в його основу ідею гармонійного соціального співжиття. Ця відозва описана й інтерпретована в: *Заярюк А.* Ідіоми емансипації... С. 87–88, 303. Пор.: *Пацаєва Н. М.* Отражение национальных и социальных противоречий... С. 57–58.

⁴⁰ *Райківський І.* Ідея української соборності в діяльності “Руської трійці” та її послідовників у Галичині в 1830–1840-х рр. // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2004. Вип. 10. С. 43–61; 2005. Вип. 11. С. 53–73; 2006–2007. Вип. 12–13. С. 51–57. Про світогляд та наукові ідеї І. Вагилевича див.: *Brock P. Ivan Vahylevych (1811–1866) and the Ukrainian National Identity // Canadian Slavonic Papers.* Edmonton (Alberta), 1972. Vol. XIV/2. P. 153–190 (Передруки: *Brock P. Ivan Vahylevych (1811–1866) and the Ukrainian National Identity // Nationbuilding and the Politics of Nationalism. Essays on Austrian Galicia / Ed. Andrei S. Markovits and Frank E. Sysyn.* Cambridge (Massachusetts), 1982. P. 111–148; *Брок П.* Іван Вагилевич (1811–1866) та українська національна ідентичність // Шашкевичіана. Львів; Броди: Вінніпег, 1996. Вип. 1–2. С. 389–416); *Дем'ян Г.* Іван Вагилевич...; *Горинь В.* Нове прочитання життєвого і творчого шляху Івана Вагилевича. Роздуми на окраїнах тексту роману Р. Іваничука “Саксаул у пісках” // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2001. Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля. С. 144–158; *Зашкільняк Л.* Іван Вагилевич на тлі свого часу та історіографії // Багатокультурне історичне середовище Львова в XIX і XX століттях. Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku / За ред. Л. Зашкільняка і Є. Матерницького. Львів; Жешув, 2006. Т. IV. С. 146–153.

⁴¹ *Турій О.* Національне і політичне полонофілство... С. 204; *Куций І.* Українська науково-історична думка Галичини (1830–1894 рр.): реценція національної історії. Тернопіль, 2006. С. 43. Російський історик Іван Філевич на початку XX ст. цілком слушно писав: “Найбільш ревними проповідниками відособлення південної Русі від північної були тоді (у 1848 р. – *М. М.*) члени Руського Собору і сам термін “окремішність” у тому розумінні, в якому вживають його сьогоднішні представники “українсько-руської” теорії, появився вперше на сторінках “Руського Дневника,,” (*Филевичъ И. П.* Изъ истории Карпатской Руси. Очерки галицко-русской жизни съ 1772 г. Варшава, 1907. С. 106).

Руський Собор акумулював розрізнені українофільські ідеї, роблячи наголос на антиукраїнській політиці російського царизму, переслідуваннях українських письменників Наддніпряни. У публікаціях діячів Руського Собору значно виразніше, ніж у матеріалах Головної Руської Ради, звучала тема української соборності, яка спиралася на історичну пам'ять про запорозьке козацтво й актуалізувалася репресіями царського уряду проти Кирило-Мефодіївського товариства. Це досяглося завдяки мобільності представників вищих верств польського суспільства в межах річпосполитського простору та прийнятій польською шляхтою повстанській тактиці відновлення державності, результат якої прямо залежав від позиції українського населення⁴².

Поляки – вихідці з підросійської України, котрі потрапляли до Галичини, прагнули хоча б тут досягти бажаної польсько-української єдності проти російського натиску. Одним із них був поет-романтик Генрик Яблонський, виходець з Брацлавщини, якого революційне завзяття привело до Львова, де він став членом Руського Собору⁴³. Про його настрої свідчать вірші в газеті “Дневник руський”. Наслідуючи романтиків, зокрема представників “української школи” в польській літературі⁴⁴, Г. Яблонський намагався переказати й ритуально відтворити “смерть України” під владою російського царизму, а водночас заявити про її перехід із одного в інший спосіб існування – повернення до польського політичного й культурного простору. Він змальовував становище Наддніпрянської України в похмурих тонах (“Ukraina płacze”, “orły sumno hołosiat”, “chmarno i mrazczo w bujnoj Ukraini”, “hirki slozy”, “żalibno stonom witer stepam dzwonyt”, “pid knutom”, “umerala w Moskowskoj newoli”, “nad stepamy lutyj woron kracze”,

⁴² Про тогочасну польську суспільно-політичну думку про Україну див.: *Козак С.* Народження нової польської суспільно-політичної думки про Україну // *Confraternitas*. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. С. 418–425.

⁴³ Генрик Яблонський (1828–1869) народився на Брацлавщині. Як учень гімназії в Кам’янці-Подільському навесні 1848 р. нелегально перейшов російсько-австрійський кордон, аби взяти участь у революційних подіях “Весни народів”. У Львові встановив тісні стосунки з місцевим літературно-мистецьким середовищем, вступив до польської національної гвардії, став головним співробітником “Дневника руського”. Г. Яблонський вважав польсько-український союз необхідним з огляду на потребу протистояння Росії. Після Листопадового повстання 1848 року у Львові перейшов на нелегальне становище. Брав участь в угорській кампанії 1849 року. У 1851 р. був депортований до Росії. Після київської тюрми потрапив як рядовий до війська. Під час Кримської війни в 1854 р. перейшов на бік французів. Емігрував до Парижа. Працював у французькому консульстві на о. Занзібар біля східного узбережжя Центральної Африки, спочатку перекладачем (з 1856 р.), згодом як консул (з 1861 р.). Помер від тропічної хвороби під час відпустки в Марселі. Див.: *Taborski R.* Jabłoński Henryk (1828–1869) // *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1962–1964. Т. X. S. 256–257. Федір Свистун, історик та один з ідеологів галицького русофільства (“москвофільства”), приписував Г. Яблонському ідею заснування Руського Собору ([*Свистун Ф. И.*] Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи. Львовъ, 1896. Часть первая (1772–1850). Підписи: Ф. И. С., Фил. И. Св.).

⁴⁴ Див.: *Грабович Г.* Грані мітичного: образ України в польському й українському романтизмі // *Грабович Г.* До історії української літератури. Дослідження, есеї, полеміка. Київ, 2003. С. 157–179.

“Ukraina płacze, hirko płacze”, “step synije, witer wije”, “hirka dola, knut newola i slozy i muki”, “Moskal dykiј” тощо), а її відродження пов’язував з впливом австрійського конституційного режиму та досягненням українсько-польського порозуміння в Галичині, – і тоді: “Ми з ляхами, ляхи з нами, / І впрах вража сила! / І як було з давен-давна, / Засіє Русь преславна” (“My z Lachamy, Lachy s namy, / I wprach wraża syła! / I jak było z dawen dawna, / Zasiјaje Ruś presławna”)⁴⁵. Підкресленням польсько-української єдності проти російської загрози “русини польської нації” сприяли формуванню в Галичині українофільського (народовецького) руху, але водночас визначили й первісну слабкість цього руху, який в очах переважної більшості консервативного руського суспільства Галичини довго сприймався як польський проект, спрямований проти русинів.

Найвиразніше українофільські ідеї були сформульовані в статті “Слово о Руси и ей становишчи политическимъ”. Анонімний автор – як припускають, той-таки Г. Яблонський – критикував галицьку інтелігенцію за обмеження пошуків національної ідентичності кордонами Галичини⁴⁶. Східний кордон “малоруського” народу автор статті визначав в основному по лінії сучасного українсько-російського кордону. Майбутнє цього простору він пов’язував з польсько-українським ліберальним союзом проти Росії й Австрії, вважаючи, що “борба Польщичи съ Русью не дала ани одной ани другой сторонѣ побѣду али перемогла обѣ”⁴⁷. Підстави для такого оптимізму автор бачив у діяльності Кирило-Мефодіївського товариства, яке вважав прямим результатом впливу на українське суспільство ідей польського національного руху⁴⁸. Водночас автор

⁴⁵ [Яблонський Г.] Muczennykom wolnosti z r. 1847 // Dnewnyk Ruskij. 1848. Cz. 4. 8 (20) kiwnia [вересня]. S. 16. Підпис: Н. Ј.; [Його ж.] Dumka w stepach // Ibid. Cz. 7. 29 kiwnia (11 жо́тня). S. 28. Підпис: Н. І.

⁴⁶ “Галиціјская интеллигенція подъ назвою Руси розумѣеть лише тоє, чимъ заволодѣла Австрія. Глядячи на Русь въ Галиціи, тѣсныи ограниченный овидь представляется очамъ нашимъ, – видимъ миръ безъ переданій старины, зопсованный черезъ бюрократию, безъ вѣры въ будущее, видимъ консервативность упертыхъ, непріязныхъ теперѣшнимъ стремленіямъ; и тоє то єсть подстава на котрой основуетъ интеллигенція свое будущее. / Али перенесѣмся окомъ на востокъ, гляньмо на то просторонье неизмирненное, котрое улягаетъ берлови царату, а розяснится овидь и цѣль станется певнѣйшею, намѣренія чистшими” (Слово о Руси и ей становишчи политическимъ // Дневникъ Рускій. 1848. Ч. 6. 23 кивня [вересня] (4 жо́втня). Підпис: Ф. Н.). Криптонім “Ф. Н.” Михайло Возняк із деяким застереженням розкривав як “Федералист Генрик”, тобто Генрик Яблонський – уже згадуваний польський емігрант родом з Брацлавщини, член Руського Собору (Возняк М. Перший вірш на честь кирилометодіївців і його автор // Діло. Львів, 1934. 19 березня). Про Г. Яблонського як ретранслятора в Галичині ідей Кирило-Мефодіївського товариства і як імовірного автора статті “Слово о Руси и ей становишчи политическимъ” див.: Дем’ян Г. Іван Вагилевич... С. 28–29.

⁴⁷ Слово о Руси... Ч. 7. 29 кивня [вересня] (11 жо́втня).

⁴⁸ “Бо Поляки такъ ся ославили въ Европѣ, шчо де ся обернуть, идея вольности, ходить яко тѣнь за ними, и оставляетъ зерно по собѣ. Въ Кієвѣ молодежь польская сойшлася зъ молодежею рускою изъ за Днѣпру, и либерализмъ перенєся за Днѣпръ, а змова Мало-Росіянъ свѣжо открыта въ Кієвѣ, довела, шчо тамъ уже зашчепилсѣ въ умыслахъ [...]” (Там само. Ч. 8. 6 (18) жо́втня).

убачав в українському русі й активну самобутню силу, глибинні внутрішні джерела для саморозвитку. Вже в близькому майбутньому він передбачав “выступленіє языка руского на поле общей литературы”⁴⁹. Зважаючи на це, автор статті закликав поляків визнати самобутність Русі, сприяти її розвитку й таким чином здобути собі союзника в Європі у боротьбі з русифікацією і германізацією⁵⁰.

Тема польсько-української єдності в загальнонаціональному (не тільки галицькому) вимірі присутня в статті “Умови згоди між Польщею і Руссю” (“Warunki zgody między Polską i Rusią”), що вийшла зі середовища членів Руського Собору й надійшла на розгляд Головної Руської Ради. Відомий історикам примірник статті не датований і не підписаний. Утім, за змістом можна припускати, що автор проекту – як добре обізнаний зі становищем українців та українофільським рухом у Російській імперії – походив з підросійської України. Цим автором міг бути також Г. Яблонський⁵¹. Треба думати, що проект з’явився в листопаді 1848 р. – відразу після З’їзду руських учених, збройного повстання у Львові та злиття Руського Собору з польською Центральною Радою Народовою. Автор спирався на офіційну позицію в українському питанні польської Центральної Ради Народової, розвиваючи її в напрямі федералізму. Ідеологічною основою проекту стала відповідь Центральної Ради Народової на “допис станіславської окружної ради” – концепцію розвитку польсько-руських відносин,

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Там само. Ч. 9. 13 (25) жовтня.

⁵¹ Львівський історик Володимир Борис, який вперше опублікував “Warunki zgody między Polską i Rusią”, приписував авторство проекту секретареві Головної Руської Ради Т. Леонтовичу (*Borys W. Głos z 1848 r. w sprawie zgody polsko-ukraińskiej // Przegląd Historyczny. Warszawa, 1972. № 4. S. 717–724*). Це припущення повторив (без спеціального дослідження) сучасний львівський історик Олег Турій (*Турій О. Національне і політичне полонофільство... С. 195*).

⁵² Йшлося, очевидно, про розлогу публікацію “Для Польщі й Русі” (“Dla Polski i Rusi”), що її автором був Марцелій Новіцький зі Станіслава: *Nowicki M. Feleton. Dla Polski i Rusi // Gazeta Narodowa. 1848. Nr 61: Dod. zwycz. 10 lipca. S. 251–252; Nr 63: Dod. zwycz. 12 lipca. S. 263; Nr 65: Dod. zwycz. 14 lipca. S. 273–274; Nr 67. 17 lipca. S. 284; Nr 69. 19 lipca. S. 292; Nr 71. 21 lipca. S. 304; Nr 72. 22 lipca. S. 310; Nr 73. 24 lipca. S. 314; Nr 74. 25 lipca. S. 320; Nr 75. 26 lipca. S. 330; Nr 76. 27 lipca. S. 334; Nr 77. 28 lipca. S. 340–341*. Підпис: Stanisławów, 12. maja 1848. Marcelei Nowicki. M. Новіцький пропагував територіальний різновид “русина польської нації”, найближчий для розуміння польським політикумом. Він мислив територіальними й соціальними категоріями річесполитського простору: “Braciom Rusinom, którzy w imieniu ludu swego przemawiać chcą, raczej dobro całej Rusi aż po Dniepr, nie zaś Galicyjskiego półtrzecia miliona tylko, na sercu leżeć winno. Dzisiaj narodu bez ziemi pomyśleć nie można, przeto tak pod Polską jak pod Rusią i naród i ziemię rozumieć winniśmy. Co skoro tak jest, toż każdy przyzna, że ktokolwiek na ziemi ruskiej rodzi się, Rusinem jest tem bardziej, gdy obrządek wiary naszej nie jest ani Polski ani Ruski, tylko grecki i łaciński” (*Ibid. S. 273*). Для аналізу націотворчих процесів М. Новіцький використовував гегелівську ідею саморозвитку й самоусвідомлення народом свого призначення у світі. Звідси випливало, що народ не можна створити адміністративними засобами – у Галичині це не під силу ні австрійській бюрократії, ні греко-католицькому духовенству. Автор вітав включення руського населення в повноцінне національне життя, вбачаючи в цьому реалізацію закладеного в давньому минулому спільного польсько-руського історичного призначення: “[...] odtąd (z XIV st. – M. M.) Ruś z Polską były w połączeniu tak, iż wzajemnie wpływały na swój

що вийшла зі середовища членів окружної Ради Народової в Станіславі⁵². Ця концепція передбачала розвиток русинів як територіального різновиду польської нації. У Центральній Раді Народовій вона мала прихильників серед провінційної

postępi i swą oświatę, jednozgodnie rozwijały swą narodowość i jedno zajęły przeznaczenie w dziejach świata” (Ibid. S. 251). Поэзаяк національність – це ключ до розуміння суті народу, то включення руського простолуду в орбіту національних цінностей М. Новицький трактував як етап на шляху польсько-руського порозуміння і консолідації: “Mówią, jakoby biurokracya uмышленie dla rozsziania niezgody między nami, podmówić miała xiężu ruskich do upominania się o własną narodowość. Ja myślę że to nas raczej złączyć powinno. Lud żądający swej narodowości zaczyna żyć w sobie; a skoro w sobie już żyje, obce jarzmo w krótcie zrzucić zechce i potrafi. A gdy wolność narodowa ich i naszym będzie hasłem, łatwiej się pogodzimy, jak wtenczas gdyby oni nie znali narodowości” (Ibid. S. 251). Для М. Новицького, русько-польський конфлікт – це конфлікт, по суті, всередині одного народу, який тільки самоусвідомлює себе як єдиний народ, тобто повертається до вихідного стану (автор стверджував етнічну тотожність надвіслянських і наддніпрянських полян) природної єдності, але на якісно новій стадії – розуміння своєї національної індивідуальності й історичного призначення: “[...] Rusini i Polacy byli jednoplemienni, a od czasu połączenia się swego wzajemnie wpływali na siebie, wspólnie nad obopólną pracując oświatą. Z wiekami jeden pismienno sobie wyrobili język, jedne zasady społeczne, jedną literaturę narodową, i jedną drogą od czasu złączenia się, szli ku przeznaczeniu pierwotnie im przez Boga danemu” (Ibid. S. 292). Пропагований М. Новицьким територіальний різновид “русина польської нації” передбачав принципово відмінну від етнічної моделі схему історичного розвитку. Якщо о. Тома Полянський, якому опонував М. Новицький, стверджував, що в XIV ст. Галицька Русь втратила самостійність і це відкрило шлях для колонізації руської знаті, то М. Новицький дотримувався думки, що тоді Галицька Русь, навпаки, відновила первісну самобутність: “Przeszedłszy pod władzę cudzoziemców Rusinów, narodu naszego część wschodnia straciła byt swój pierwotny i aby przyjść do postępu musiała byt swój odzyskać, musiała jarzmo obce zrzucić, a to stało się przez połączenie jej z częścią zachodnią czyli z Polską. Ruś przeto w wieku 14tym nie straciła bytu swego udziałnego – jak wnosi autor pismenka “Słowo jedno w celu wzajemnego porozumienia się” (йдеться про брошуру директора гімназії в Перемишлі, секретаря Перемишльської Руської Ради Т. Полянського. – М. М.), lecz odzyskała byt swój pierwotny i pod Kazimierzem W. zaczęła przychodzić do drugiej swej epoki, do poczucia się narodowego. Która to epoka na unii Litwy z Polską kończy się. W dziejach oświaty nie toczy się sprawa o nazwiska Polski lub Rusi, lecz o postęp jednoplemiennego narodu. Dla postępu tak Polski jak Rusi, Polanie naddnięprowi musieli się złączyć z Polanami nadwiślańskimi” (Ibid. S. 292). М. Новицький розглядав націотворчий процес як поступове втягнення в орбіту національних цінностей різних верств суспільства – від вищих до нижчих. Русь у цьому відношенні становила завершальний етап – приєднання селянства до “польського народу” в складі шляхти, духовенства й міщанства. Занепад Речі Посполитої у XVIII столітті він пояснював нехтуванням шляхтою інтересів селянства. І щойно розпад Речі Посполитої дав змогу всім соціальним станам усвідомити “prawdziwość bytu narodowego”: “A pod ojczyzną rozumiano Polskę, Litwę i Ruś, bo narodowość ich już jedna, język oświaty jeden, jedna historia, jedno przeznaczenie i jedne ich są wady. Spostrzeżono, że wszędzie trzeba pychę wygładzić, i zaczęto myśleć usilnie nad ludem” (Ibid. S. 334). Найкращим виразом у нових умовах єдиного польсько-руського національного духу М. Новицький вважав творчість представників так званої “української школи” в польській літературі: “[...] zjawia się na Ukrainie Malczewski, otwiera drogę do poezyi narodowej i przedstawia w swojej “Maryi” Polskę ruską. Tu pierwszy pojaw języka i charakteru rusko-polskiego, bo objawiającego myśli i czucia całego narodu w pełnej harmonii. Wnet powstaje Mićkiewicz i w poemacie “Konrad Walenrod” łączy sentymentalność Rusina, zawziętość Litwina i szlachetne poświęcenie Polaka. [...] powstają i inni poeci: Padura, który w poezyi ludowej objawia życie Rusina dla Polski. Zaleski, Goszczyński; a wszyscy zaczynają od Boga, od Dziewicy Częstochowskiej, od świętej Rodziny – jakby w prawdziwej religii Chrystusa przyszłą

землевласницької шляхти й колишніх польських революціонерів. Однак більшість впливових польських діячів схилилися до визнання етнічної самобутності русинів, але за умови підпорядкування етнічних різниць формуванню польської політичної нації. Формуючи офіційну позицію в “руському питанні”, Центральна Рада Народова була змушена рахуватися із загальноавстрійською політичною кон’юнктурою та середовищем “русинів польської нації”. Відповіддю польської Центральної Ради Народової на статтю Марцеля Новіцького була редакційна стаття в “Gazecie Narodowej” під заголовком “Польська рiчпосполита” (“Polska Rzeczpospolita”), на яку, як на взірць, очевидно й покликався автор “Умов згоди між Польщею і Руссю”⁵³.

У висновковій частині “Умов згоди між Польщею і Руссю” автор (як припускаємо, Г. Яблонський) солідаризувався з позицією Центральної Ради Народової, аби “не тільки не перешкоджати праведним заходам русинів, а навпаки – сприяти їм і подавати руку” (“nie tylko nie robić przeszkod prawym czynnościom Rusinów ale nawet takowym sprzyjać i rękę podawać”). Основні тези “Умов згоди” оберталися навколо ідеї польсько-української федерації: територію від Тиси до Дону займає 15-мільйонний – рівний з іншими слов’янами – русько-український народ; поштовхом для відродження його національної самобутності стало

Polskę widzieli” (Ibid. S. 340). Автор стверджував, що в умовах, коли створені всі підстави для польсько-руської єдності, роз’єднання було б антицивілізаційним кроком: “Polacy i Rusini! Cóż wiecie o sobie? Od tyłu wieków zgodnie jak matka z córką na jednej drodze postępujecie, jedne są wasze dzieje i jedne losy wasze, jeden wasz charakter i jeden postępowanie; na wasz postępowanie wzajemnie obopólnie wpływaliście, jedną wyłoniлиście myśl dla całej Europy, jedno boże przeznaczenie wasze: a dziś, gdy wszystkie materyały do przyszłego kościoła waszego przygotowaliście i już go macie w obrazie; mieliżbyście nad samą jego budową rozłączyć się i tylowiekową pracę waszą jednym nieporozumieniem zniszczyć? [...] Idealność i realność w jedni jest naszą prawdą: a zatem wróćmy do prostoty ludu naszego, dajmy zgasnąć wszystkiemu blaskowi zewnętrznemu, bo to jest szatan, który nas ludzi, i złączmy idealność ruską z rozumowością polską, a odbudujemy kościół, którego żadne zabiegi szatańskie nie zburzą” (Ibid. S. 340).

⁵³ Автор статті “Polska Rzeczpospolita” вдався до розлогого історичного екскурсу. В його уяві польська держава була створена трьома самобутніми в мовно-культурному й політичному відношенні народами – литовським, руським і польським. Але згодом литовці й русини під впливом вищерозвинутої польської культури (цим вона завдячувала близькості із Заходом) почали полонізуватися. Масова полонізація руської шляхти порушила первісну гармонію, породила конфлікт всередині руського суспільства між його полонізованою й національно свідомою частинами і врешті-решт призвела до розпаду Речі Посполитої. (Шансом нормалізувати ситуацію була Гадяцька угода, яка відкривала для Русі можливість для повноцінного національно-політичного розвитку, але вона не була реалізована через фанатизм польських єпископів і чванливість польської шляхти.) Автор статті закликав руське суспільство усвідомити, що “Ruś poślannictwo swe tylko w połączeniu się z Polską spełnić może”. Для цього треба створити єдиний польський політичний народ, але не ціною полонізації русинів. Запорукою єдності польського політичного народу має бути не мовна одноликість, а взаємне усвідомлення поляками й русинами спільного історичного призначення. У цьому зв’язку автор статті критикував “Dziennik Narodowy”, видавці якого заперечували право русинів на окремий від польського мовно-культурний розвиток. Див.: Feleton. Polska Rzeczpospolita // Gazeta Narodowa. 1848. Nr 75. 26 lipca. S. 329–330; Nr 77. 28 lipca. S. 337.

польське повстання 1830–1831 років; Галичина повинна стати зародком відновлення незалежності Польщі й Русі, а закорінений тут історичними обставинами польсько-руський “братерський” союз – умовою успішного протистояння німецькій і російській загрози; задеклароване галицькими русинами прагнення до самобутності поляки повинні не знищувати, а підпорядкувати меті відродження польської державності як польсько-української федерації. Автор відверто признавав, що “може було би краще для спільної справи, коли б русини утрималися зі своїми відозвами аж до часу, поки незалежність народів по Двіну й Дніпро була б здобута в ім'я Польщі. Може в той спосіб і для поляків, і для русинів легше було би вибороти приналежні їм свободи. Але коли вже сталося інакше, коли бажання самостійності й окремішнього існування уже задеклароване, не можна більше наvertати русинів до національної бездіяльності, а треба вчинити так, щоб їх боротьба за незалежність сприяла незалежності сусідніх Польщі й Татарії. Хай львівська Галичина стане зародком майбутньої вільної Русі, а краківська Галичина – майбутньої Польщі. Тут можуть частини двох народів нагромаджувати інтелектуальний потенціал і робити необхідні приготування, поки не прийде час воскресіння для всіх народів між німецькою і російською територіями, народів природного й необхідного союзу”⁵⁴.

Проукраїнське середовище Руського Собору не вичерпувалося колом осіб, котрі відверто декларували своє членство в цій організації. Думку про необхідність українсько-польської співпраці поділяв навіть дехто з провідних діячів Головної Руської Ради. До таких належав Теодор Леонтович, член Ставропігійського інституту, секретар Головної Руської Ради, співробітник “Зорі Галицької”, публіцист і композитор. Він виступив на захист тези К. Вінковського про етнокультурну самобутність руського народу і сформулював своє бачення українсько-польського співжиття. Ключовим гаслом Т. Леонтовича було: “Національність передусім!” (“Narodowość nadewszystko!”). Він вважав, що поляки в Галичині можуть і повинні становити “політичне ціле” (“polityczną jedność”) поряд з русинами, але при тому не заперечувати права русинам на самобутній розвиток. Значна частина брошури була присвячена доведенню національної самобутності українців, відмінності від поляків. Тези Т. Леонтовича

⁵⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 8, арк. 3–4 (“Warunki zgody między Polską i Rusią”, без місця, без дати, без підпису). “Może by było lepiej dla wspólnej sprawy, gdyby Rusini ze swemi odezwaniami byli się wstrzymali aż do czasu, gdyby niepodległość ludów po Dźwinie i Dniepr w imię Polski była odzyskaną. Może by tym sposobem i dla Polaków i dla Rusinów łatwiej było wywalczyć swobody sobie przynależne. Lecz gdy się tamto już stało, gdy życzenie samodzielności i odrębnego istnienia Rusi już jest wyrzeczonem, nie można już więcej zawrócić Rusinów do narodowej nieczyrności, a zatem trzeba się rzadzić tak, żeby ich walka o niepodległość stała się współdziałaniem dla niepodległości sąsiedzkiej Polski i Tataryi. Niech Galicya lwowska stanie się początkiem i zarodem przyszłej wolnej Rusi, a Galicya krakowska przyszłej Polski. Tu mogą części obu narodów dla całości przysposabiać umowe zapasy, i czynić potrzebne przygotowania, dopóki nie uderzy godzina zmartwychwstania dla wszystkich narodów zamieszkałych między siedzibami Niemców i Rosyan, narodów naturalnego i koniecznego przymierza” (Там само. Арк. 4).

були гранично зрозумілі: різниця релігійних обрядів не вичерпує національних відмінностей між русинами й поляками; основу національної самосвідомості руського населення Галичини становить мова, що довів Вацлав з Олеська; русини й поляки від початку були етнічно різними народами; топонім “Русь” і етнонім “русини” ніяк не пов’язані з варязьким завоюванням, а є первісними історичними самоназвами (“odwieczne, pierwotne, narodowe, historyczne”); перебування Русі у складі Польської держави не могло привести до злиття двох етнічно різних народів у один; 15-мільйонний руський народ не може, хоча би зважаючи на чисельність, бути приречений на національне забуття. Т. Леонтович викладав своє бачення Галичини як “спільної вітчизни” русинів і поляків: “Русини напевно хочуть єдності й добра спільної вітчизни, але хочуть єдності моральної, духовної, не фізичної, механічної; хочуть добра спільної вітчизни, в якій себе як народ могли би бачити й пізнати; хочуть бути метою для себе, а не служити іншому народові, навіть брату, засобом; хочуть, аби їхня вітчизна була Швейцарією, що складається з рівних і взаємоповажаючих себе народів, а не Лаконією зі спартанців і гелотів; хочуть бути Народом і знову стати в ряду Народів Європи!!!”⁵⁵. Цю програму Т. Леонтович намагався реалізувати навіть через два десятиліття, коли в 1870 р. погодився на пропозицію Юліана Лаврівського стати редактором газети “Основа”, яка мала пропагувати ідею українсько-польського порозуміння⁵⁶.

Ідеологічні засади Руського Собору, передусім представників його проукраїнського сегменту, формувалися не самі по собі, а як частина внутрішньоукраїнських дискусій про вибір оптимальної національно-політичної орієнтації. Заяви, що виходили зі середовища членів Руського Собору, створювали інтелектуальне поле напруги для гострих дискусій, в яких формувалася програма й кристалізувалася ідеологія власне українського руху. Головними опонентами членів і прихильників Руського Собору були українські діячі, пов’язані з Головною Руською Радою. Показовою – з точки зору механізмів ідеєтворчості – є дискусія, яка виникла між К. Вінковським і священником Йосифом Левицьким. Причини

⁵⁵ [Leontowicz T.] Odpowiedź na artykuł o nieistnieniu Rusinów umieszczony w Numerze 2gim Dziennika Narodowego. [Lwów, 1848]. Підпис: L. (Йшлося про відповідь на: Dnia 19 marca, gdy młodzież seminarzycką obrządku greckiego... // Dziennik Narodowy. 1848. Nr 2. 25 marca. S. 5–7.) Брошуру Т. Леонтовича, крім як у бібліотечних фондах, можна знайти в: ЦДІА України у Львові, ф. 180, оп. 1, спр. 1, арк. 46–47. “Rusini chcą pewnie jedności i dobra wspólnej ojczyzny, ale chcą jedności moralnej, duchowej, nie fizycznej, mechanicznej, ale chcą dobra wspólnej ojczyzny, w którejby siebie jako naród widzieć i poznać mogli; chcą być celem siebie, a nie służyć drugiemu narodowi, chociażby i bratu za środek; chcą, aby ich ojczyzna była Szwajcaryją składającą się z równych i wzajemnie się ceniących narodów, a nie Lacedemoniją złożoną ze Szpartanów i Helotów; chcą być Narodem i stanąć znowu w rządzie Narodów Europy!!!” ([Leontowicz T.] Odpowiedź... S. 15). Про категорію “спільної вітчизни” в розумінні галицьких “русинів польської нації” див.: *Мудруй М.* “Русини польської нації” (*gente Rutheni, natione Poloni*) в Галичині... С. 461–474.

⁵⁶ *Мудруй М.* Юліан Лаврівський (1821–1873): портрет галицького полонофіла // Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura / Studia z dziejów Lwowa pod red. K. Karolczaka. Kraków, 2005. T. V: Ludzie Lwowa. S. 56.

власної полонофільської орієнтації К. Вінковський пояснив у відкритому листі з Відня від 23 серпня (4 вересня) 1848 р., що був відповіддю на звинувачення – з проавстрійських позицій – у відступництві від “руського народу”. В “Освідченні” К. Вінковський знову виразно ідентифікував себе з “руською народністю”. Він рішуче не погоджувався з твердженням “чорно-жовтого” опонента, очевидно з кола діячів Головної Руської Ради, мовляв – став русином щойно після проголошення 1848 року конституції; навпаки – називав себе “честним русином”, що з дитинства мав розвинуту національну свідомість і задовго до революції докладав зусиль для відродження національної гідності співвітчизників, підтримки головних ознак національної самобутності – руської мови, народних звичаїв і релігійних обрядів. Водночас К. Вінковський не бачив можливості для розвитку руського суспільства поза польським політичним простором. Він доводив, що роз’єднання з поляками політично й культурно послабить галицьких русинів (навіть якщо прийняти, що вони є частиною 15-мільйонного українського народу), суттєво знизить шанси “руського народу” зайняти належне – відповідне території розселення й історичному минулому – місце на політичній карті Європи, зробить обидва народи незахищеними перед загрозою германізації. У зв’язку з цим К. Вінковський виступав категорично проти поділу Галичини за національною ознакою на дві провінції – руську й польську⁵⁷.

На “Освідчення” К. Вінковського відповів письменник і публіцист, автор граматики української мови, священник Й. Левицький. К. Вінковський був знайомий Й. Левицькому з часів навчання у Перемишлі. Й. Левицький високо оцінював патріотичну позицію К. Вінковського, яку той займав від початків своєї громадської діяльності до літа 1848 р., характеризував його як “честного человека, что было каждому явно”, як громадського діяча, котрий “заслужилъ собѣ на честь народа руского, и сталь ся тогожь славою”. Головний задум “Відповіді” полягав у тому, щоб довести хибність твердження К. Вінковського про недоцільність поділу Галичини на дві провінції, про абсолютну культурну перевагу поляків над русинами і про надмірну лояльність русинів до правлячих режимів. Приймавши “барву руско-польскую”, вважав Й. Левицький, К. Вінковський зрадив руський народ. Й. Левицький сформулював загальну негативну думку про “русинів польської нації”, викресливши їх з українського руху як союзників поляків: “Перечать школы рускіи, Гвардію съ рускую комендою, Комітеты рускіи, депутатѡвъ рускихъ, Емблема рускоє скрутили, ба що кажу, попросили смѣнникѡвъ рускихъ, чтобы ихъ сторону попирали, и вѡдорвали значну часть Интеллігенціи руской на свою сторону. – Томужь то Русины за Поляками и смѣнниками неплачуть, и о нихъ нестоятъ, ба

⁵⁷ *Wienkowskij K. M. Oswidczenije // Dnewnyk Ruskij. 1848. Cz. 4. 8 (20) kiwnia [вересня]. Про погляди К. Вінковського також див.: Andrusiak M. Niefortunny rzecznik zgody polsko-ruskiej w r. 1848 (Dr. Cyryl Maksym Wienkowski-Winkowskyj radca austriackiej prokuratorii finansowej w Wiedniu) // Biuletyn Polsko-Ukraiński. Warszawa, 1936. Nr 47 (186). S. 486–488; Nr 48 (187). S. 499–500.*

послѣдними бридяться для ихъ нечестного поступованя и ентриги”. З цього та інших фрагментів “Відповіді” видно, що Й. Левицького турбували не стільки погляди К. Вінковського як особи, скільки явище тісної співпраці значної частини руської інтелігенції з поляками. Дискутуючи з К. Вінковським, Й. Левицький мимоволі висвітлював проблеми українського руху: багато мислячих і громадсько активних осіб опинилися в польському таборі. Ось тільки деякі з висловлювань Й. Левицького: “[поляки] вѣдорвали значну часть Интеллігенціи руской на свою сторону”; “вѣзьмѣмъ Докторѣвъ Права и Медицины, и нѣтъ же mezi ними богато Русинѣвъ, котрі чужаються народа руского?”; “чи нѣтъ Русинѣвъ во всѣхъ бюрахъ”; “12. компаніяхъ Гвардіи народной вѣ Львовѣ, mezi котрыми много Русинѣвъ и Нѣмцѣвъ” та інші. Фактично йшлося про те, щоб зупинити перехід руської інтелігенції в польський табір⁵⁸. Й. Левицького підтримувала редакція “Зорі Галицької”. У своєму коментарі редакція різко звинувачувала К. Вінковського в пристосуванстві, інформуючи читачів про його тісну співпрацю в 1830–1840-х роках з польським підпіллям і водночас з меттерніхівською “чорножовтою” бюрократією. Безкомпромісна опозиція до полонофілів з боку Головної Руської Ради сприяла формуванню в Галичині української національної свідомості, але водночас інтелектуально збіднювала український рух. “[...] Вѣдѣ Полякѣвъ ничого вчитися не мыслимо – хочемо быти самоуками”, – навряд чи це гасло, кинуте Й. Левицьким у нерозвинуте українське суспільство, могло бути продуктивним.

* * *

Узагальнено можна стверджувати, що в період “Весни народів” група *gente Rutheni, natione Poloni* не була в ідеологічному плані повністю самостійною, не мала значних внутрішніх джерел для саморозвитку – вона існувала передусім на антитезі до централізаційно-бюрократичної австрійської системи правління та українсько-польського конфлікту в Галичині. Поза цією антитезою в поглядах представників групи були відмінності. Головний поділ серед членів Руського Собору проходив між представниками “польського” сегменту, котрі кількісно переважали, й “русько-українською” групою. Якщо перші дивилися на русинів як на мовно-культурно-релігійний територіальний різновид польської політичної нації, то другі підкреслювали етнічну самотність русинів, але бачили перспективу для їх національно-культурного розвитку тільки в межах польського політичного та інтелектуального простору. Вони не уявляли руську

⁵⁸ [Левицький Й.] Відповідь. На освѣдченъе обивателя Кирилла Максима Вѣнковского, посла Галицкого на Сеймѣ конституційномѣ во Вѣдни, помѣщенне во Дневнику русскѣмъ зъ дня 8 Септемврія 1848. Число 4 // Зоря Галицка. Львів, 1848. Ч. 22. 10 жовтня. С. 93–94; Ч. 23. 17 жовтня. С. 97–98; Ч. 24. 24 жовтня. С. 101–102. Підпис: Іосифъ Лѣвицкій зѣ Шкла, теперь вѣ Грушовѣ.

національність, зведену до нижчих верств суспільства – духовенства й селянства, і наполягали на участі в русько-українському націотворчому процесі світської інтелігенції та ліберальної шляхти. Тільки така соціальна комбінація, як вважали, могла забезпечити розвиток руської національності на прогресивних ліберальних засадах, бути гарантією захисту від загрози клерикально-консервативного курсу. Ідеологи Руського Собору привнесли в галицький національно-політичний дискурс тему, користуючись сучасною термінологією, “соборності” України. Польсько-українська єдність уявлялась як запорука протидії російським і німецьким впливам.

Подібно до інших ідеологій XIX ст., ідеологія двоступеневої ідентичності, що на ній ґрунтувало діяльність політичне товариство Руський Собор, мала не так описовий, як ціннісний характер, тобто повинна була служити зняттям критики тих суспільних груп, які вели до руйнування єдиного річпосполитського культурного й політичного простору, підривали, як здавалося, суспільний порядок і стабільність. Водночас система цінностей *gente Rutheni, natione Poloni* мала й описові смисли. У функціональному відношенні вона формувала групову солідарність і робила членів групи здатними до колективної акції через надання їм більш-менш однакового визначення ситуації та усвідомлення мети, до якої вони повинні прагнути. Ще більшою була психологічна функція цієї ідеології як засобу виходу напруги, що виникла в психіці особи з втраченим відчуттям стабільності й потребою боротьби за місце в новій суспільній ієрархії, позбавленій станових бар’єрів. Ідеологія подвійної ідентичності відновлювала таким чином психологічну рівновагу, яка зазнавала руйнувань у період характерних для середини XIX ст. стрімких етно-соціальних змін.

Досліджувана ідеологія мала свою внутрішню структуру. Це не був тільки набір переконань і поглядів: вони творили в її рамках певний порядок, що його визначала невелика кількість підставових засад. Однак якщо подивитися на двоступеневу ідентичність з точки зору її ідеологічної самодостатності, то тут вона, безперечно, програвала односкладовим національним ідеологіям, які давали цілісне бачення соціальної реальності, а не тільки окремих її фрагментів. На перешкоді перетворенню двоступеневої національної ідентичності в повноцінну ідеологію стала неможливість її практичної реалізації. Члени та прихильники Руського Собору, сформувавши індивідуальну й – у певному розумінні – колективну систему орієнтацій свідомості й поведінки, що претендувала на осягнення смислу подій, не віднайшли, однак, способу керувати ними в умовах кількох конкуруючих просторів різних ідеологій. Група “русинів польської нації” не мала ані лідерів-інтелектуалів, здатних повести за собою, ані виразних групових меж, ані інституційної структури (розгалуженої партійної організації), яка могла реалізувати характерний для будь-якої ідеології ідеал загальної мобілізації. Тому стосовно ідей і свідомості “русинів польської нації” не можна виключати термін “ідеологія”, але точнішими були би окреслення “погляди”, “світогляд”, “система цінностей”.

**THE IDEOLOGY OR THE WORLD-VIEW?
THE ISSUE OF THE THEORETICAL PRINCIPLES
OF THE 1848 RUTHENIAN SOBOR**

Maryan MUDRYI

The Ivan Franko National University of L'viv,
the Chair of the Modern History of Ukraine

Ruthenian Sobor, the political society, which functioned in L'viv from May through October 1848, expressed the view-points of the proponents of Ukrainian-Polish national, political, linguistic, and cultural unity. In terms of ideology, the society was constructed on the antithesis to the centralized and bureaucratic Austrian system of ruling and the Ukrainian-Polish conflict in Galicia. The relative cohesion of the ideological principles of the *Ruthenian Sobor* was grounded on the conception of the “brotherly ties” and “shared motherland” of the Ukrainians and Poles. Beside the official texts, the individual ones were the important part of the society’s theory. They were based on the views of certain public figures and their interpretations of Ukrainian-Polish relations. The members of the *Ruthenian Sobor* were divided into the representatives of the “Polish” segment, which was larger in number, and “Rus’-Ukrainian group”. The first group considered the Ruthenians as a linguistic and cultural-religious territorial variety of Polish political nation. The second group emphasized the ethnic originality of the Ruthenians, and yet viewed the future of their national and cultural development only as a part of Polish political and intellectual space. They could not accept the Rus’ nationality as a constituency of the lower sections of society – clergy and peasantry. So, they insisted on participation of secular intelligentsia and liberal nobility in a Rus’-Ukrainian nation-making process. Referring to Russian and German threat, the theoreticians of the *Ruthenian Sobor* introduced the idea of “conciliarism” of Ukraine coupled with the theme of Ukrainian-Polish unity into the Galician national-political discourse.

Key words: the *Ruthenian Sobor* (1848), Ukrainian-Polish relations, “the Ruthenians of the Polish nation” (*gente Rutheni, natione Poloni*).

**ІДЕОЛОГІЯ ІЛИ МИРОВОЗЗРЕНІЕ?
К ВОПРОСУ О ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ОСНОВАХ
РУССКОГО СОБОРА 1848 ГОДА**

Марьян МУДРЫЙ

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра новейшей истории Украины

Политическое общество Русский Собор, действовавшее во Львове в мае–октябре 1848 года, выражало настроения сторонников сохранения украинско-польского национально-политического и языково-культурного единства. В идеологическом плане общество базировалось на антитезисе централизационно-бюрократической австрийской

системе правления и украинско-польскому конфликту в Галичине. Относительная целостность идеологии Русского Собора основывалась на представлениях о “братской связи” и “общности отечества” украинцев и поляков. Наряду с “официальными” текстами существенной составляющей теоретического обеспечения общества были индивидуальные, опирающиеся на мировоззрение отдельных деятелей, интерпретации украинско-польских отношений. Определяющая линия раскола среди членов Русского Собора проходила между численно преобладающими представителями “польского” сегмента и “русско-украинской” группой. Первые считали русинов языково-культурно-религиозной территориальной разновидностью польской политической нации. Вторые подчеркивали этническую самобытность русинов, но видели перспективу для их национально-культурного развития только в рамках польского политического и интеллектуального пространства. Они не представляли рускую национальность, сведенную до низших слоев общества – духовенства и крестьянства, и настаивали на участии в руско-украинском нациообразующем процессе светской интеллигенции и либеральной шляхты. Указывая на российскую и немецкую угрозы, теоретики Русского Собора привнесли в галицкий национально-политический дискурс, наряду с темой украинско-польского единства, идею “соборности” Украины.

Ключевые слова: Русский Собор (1848), украинско-польские отношения, “русины польской нации” (*gente Rutheni, natione Poloni*).

Стаття надійшла до редколегії 30.09.2009

Прийнята до друку 20.10.2009